

ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО
Факультет філології й журналістики імені Михайла Стельмаха
Кафедра української мови

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему: «Голосіння подолян: локальні лінгвістичні
особливості»

Здобувача 2 курсу 2МУФ3 групи
Освітньої програми Філологія. Українська мова та
література
Спеціальності 035.01 Філологія. Українська мова
та література
Галузі знань 03 Гуманітарні науки
Ступеня вищої освіти Магістр
Борищука Владислава Володимировича

Науковий керівник: кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови **Гороф'янюк І.В.**

Розширена шкала _____
Кількість балів _____ Оцінка ECTS _____

Голова Екзаменаційної комісії _____
(підпис) (ініціали, прізвище)

Члени Екзаменаційної комісії: _____
(підпис) (ініціали, прізвище)

(підпис) (ініціали, прізвище)

(підпис) (ініціали, прізвище)

м. Вінниця – 2024 рік

АНОТАЦІЯ

Борищук Владислав Володимирович. *Голосіння подолян: локальні лінгвістичні особливості: кваліфікаційна робота освітнього рівня – магістр освітньої програми Філологія. Українська мова та література спеціальності 035.01 Філологія. Українська мова та література. Вінниця, 2024.*

Метою кваліфікаційної роботи є проаналізувати й описати діалектні особливості текстів голосінь подолян і простежити евристичну цінність фольклорних текстів для діалектології.

Джерелом для дослідження слугували записи українських народних голосінь Поділля: 159 текстів із хрестоматії «Голосіння», упорядкованої І. Коваль-Фучило (Київ, 2012), та 45 текстів зі збірки «Похоронні голосіння», упорядкованої І. Свенціцьким (Львів, 1912). Загальна кількість проаналізованих фольклорних творів – 204.

У першому розділі розкрито теоретичні засади вивчення мови фольклору в українській лінгвістиці, акцентовано увагу на матеріалах усної народної творчості та їх цінність для лінгвофольклористики, зокрема у вивченні подільського говору, простежено сучасний стан дослідження голосіння, їх особливості, стиль, функціонування в різних регіонах України.

У другому розділі проаналізовані діалектні риси подільського діалекту у фольклорних текстах збірки І. Коваль-Фучило «Голосіння» та етнографічних записах І. Свенціцького «Похоронні голосіння». Результати дослідження локальних мовних особливостей фольклорних текстів систематизовано за структурними мовними рівнями: фонетичний, морфологічний, лексичний та синтаксичний із використанням квантитативних методів аналізу.

Ключові слова: мова фольклору, діалектологія, лінгвофольклористика, тексти усної народної творчості, голосіння, лінгвістичні особливості, діалектизм, подільський говір.

ABSTRACT

Boryshchuk Vladyslav Volodymyrovych. Wailing of the Podolians: local linguistic features: thesis for the Master's Degree in Philology in educational program Philology. The Ukrainian language and literature, specialties 035.01 Philology. The Ukrainian language and literature (manuscript). Vinnytsia, 2024.

The purpose of the qualification work is to analyze and describe the dialectal features of the texts of the Podolian dialect and reveal the heuristic value of folklore texts for dialectology.

The source for the study was the records of Ukrainian folk wailings of Podillia: 159 texts of the collection «Wailings», edited by I. Koval-Fuchilo, and 45 texts of the collection «Funeral Lamentations», edited by I. Svientsytskyi in the «Ethnographic Collection». The total number of analyzed folklore texts is 204.

In the first chapter, the theoretical foundations of the study of the language of folklore in Ukrainian linguistics are revealed, attention is focused on the materials of oral folk art and their value for linguistic folklore, in particular in the study of the Podolian dialect, the current state of wailing research, their features, style, functioning in different regions of Ukraine is traced.

In the second chapter, the dialectal features of the Podolian dialect have been analyzed in the folklore texts of I. Koval-Fuchilo's collection «Wailings» and the ethnographic records of I. Svientsitskyi «Funeral Wailings». The research results of local features are systematized according to structural language levels: phonetic, morphological, lexical and syntactic using quantitative methods of analysis.

Keywords: folklore language, dialectology, linguistic folkloristics, texts of oral folk art, wailing, linguistic features, dialecticism, Podolian dialect.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. ДІАЛЕКТОЛОГІЯ ТЕКСТІВ УСНОЇ НАРОДНОЇ ТВОРЧОСТІ: ПОТЕНЦІАЛ ТА ПЕРСПЕКТИВИ.....	11
1.1. Дослідження мови фольклору в українському мовознавстві.....	11
1.1.1. Лінгвофольклористика як галузь вивчення мови усної народної творчості.....	11
1.1.2. Тракткування поняття «мова фольклору» у вітчизняній лінгвістиці.....	16
1.2. Фольклорні джерела як діалектографічний матеріал у лінгвофольклористиці.....	20
1.2.1. Матеріали усної народної творчості та їх цінність для наукових студій мовознавства.....	20
1.2.2. Подільський говір у фольклорних текстах: сучасний стан дослідження.....	26
1.3. Голосіння як один із жанрів усної народної творчості.....	28
1.3.1. Голосіння: теоретичні засади та характеристика жанру.....	28
1.3.2. Сучасні дослідження голосінь в українському мовознавстві.....	36
РОЗДІЛ 2. ТЕКСТИ ГОЛОСІНЬ ЯК ДЖЕРЕЛО ДІАЛЕКТОЛОГІЇ ПОДІЛЛЯ.....	43
2.1. Подільські діалектні особливості текстів етнографічної збірки І. Свенціцького «Похоронні голосіння»	43
2.1.1. Фонетичний мовний рівень.....	44
2.1.2. Морфологічний мовний рівень.....	47
2.1.3. Лексичний мовний рівень.....	50
2.1.4. Синтаксичний мовний рівень.....	53
2.2. Подільські діалектні особливості текстів збірки І. Коваль-Фучило «Голосіння»	54
2.2.1. Фонетичний мовний рівень.....	55

2.2.2. Морфологічний мовний рівень.....	62
2.2.3. Лексичний мовний рівень.....	67
2.2.4. Синтаксичний мовний рівень.....	78
ВИСНОВКИ.....	84
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	89
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	97
ДОДАТКИ.....	98
Додаток А.....	98
Додаток Б.....	100
Додаток В.....	103

ВСТУП

Актуальність дослідження. Активний розвиток сучасних наукових розвідок дослідників-мовознавців призвели до появи нової філологічної галузі на межі діалектології та фольклористики – лінгвофольклористики. Її виникнення зумовлене детальним та глибоким вивченням мови усної народної творчості, в якій збереглися культурні надбання нації, закарбувалися її давні традиції та звичаї. Евристична цінність лінгвофольклористики пов'язана з її важливою місією – дослідження мови рукописних і друкованих фольклорних творів на предмет фіксації фактів історії мови, а також їх локальних варіантів задля вивчення говіркових особливостей діалекту, закарбованих у фольклорних текстах.

Для лінгвофольклористики мова є свідченням глибини коріння національної мови. Дослідження мови усної народної творчості дають чимало можливостей для вивчення локальних особливостей діалектів, дозволяють зробити нові філологічні відкриття щодо говіркового мовлення та розкривають нові наукові перспективи в діалектологічних студіях.

У полі зору багатьох мовознавців є дослідження говіркових записів усної народної творчості як цінного джерела діалектологічних та фольклористичних студій. У них збережені лінгвістичні особливості різних діалектів народу. Їх глибокий аналіз допомагає науковцям простежити формування мови крізь покоління, детальніше зрозуміти мовно-культурну спадщину та визначити мовні явища та тенденції, що збереглися у народних текстах.

Особливості мови українського фольклору, її цінність для лінгвофольклористичних студій досліджували Т. Беценко [4-5], Р. Сердега [62-64], І. Гороф'янюк [14-16], Ю. Грищевич [18-20], О. Потебня [58], С. Бевзенко [3], С. Лавриненко [44], Н. Данилюк [25-27], Б. Коваленко [34-35], І. Матвіяс [50-51], О. Бойчук [7], М. Ткачук [70] та ін.

Український фольклор багатий на різноманітність жанрів, одним із яких є голосіння, крізь призму якого збережено поховальні традиції та звичаї українців. Голосіння складають важливу органічну частину поховального

обряду українського народу, в яких передається туга, біль та горе рідних за померлими родичами. Аналіз особливостей фольклорних текстів голосінь допоможе науковцям-філологам краще розуміти культурний контекст та ментальність місцевого населення крізь мовні особливості текстів.

Серед сучасних мовознавців та фольклористів, що активно досліджують голосіння як жанр, його різновиди та характерні особливості, цінні узагальнення зробили І. Коваль-Фучило [37-39], Г. Магас [47], Д. Приходько [59], А. Олех [59], Л. Главацька [12], І. Фіцак [72], М. Грушевський [24], Ф. Колесса [40], І. Зварич [33], О. Шутак [76], З. Небесна [55], Л. Костюк [41], О. Мурзина [54] та ін.

Більшість наукових розвідок щодо голосінь пов'язана з їх дослідженням як жанру, їх класифікаційними характеристиками, особливостями структури, аналізом художніх засобів та образів у фольклорних текстах, простеженням нетипових стильових рис у різних регіонах України. Відсутність теоретично-практичного дослідження говіркових текстів голосінь Поділля як джерела лінгвофольклористичних та діалектологічних студій на рівнях мовної структури актуалізує проблему дослідження та вибір теми магістерської роботи: «Голосіння подолян: локальні лінгвістичні особливості».

Метою дослідження є проаналізувати й описати діалектні особливості текстів голосінь подолян і простежити евристичну цінність фольклорних текстів для діалектології.

Задля виконання задекларованої мети виконано такі **завдання**:

- 1) проаналізовано теоретичні засади явища «мова фольклору» в лінгвофольклористиці;
- 2) систематизовано погляди вітчизняних науковців щодо використання фольклорних джерел як цінного діалектографічного матеріалу;
- 3) охарактеризовано сучасний стан дослідження голосінь як жанру усної народної творчості;
- 4) досліджено діалектні особливості текстів голосінь подолян на фонетичному, морфологічному, лексичному та синтаксичному мовних рівнях,

що підтвердило зв'язок мови фольклорного тексту та територіального говору;

5) зіставлено виявлені локальні мовні явища текстів голосінь із збірки І. Коваль-Фучило «Голосіння» та з етнографічних записів І. Свенціцького «Похоронні голосіння».

Об'єктом дослідження стали тексти голосінь Поділля.

Предметом дослідження – фонетичні, морфологічні, лексичні та синтаксичні явища подільського діалекту у фольклорних текстах збірки І. Коваль-Фучило «Голосіння» та етнографічних записах І. Свенціцького «Похоронні голосіння».

Емпірична база нашого дослідження: У межах подільської голосильної традиції було використані тексти голосінь 2 збірок:

1) «Похоронні голосіння» (Львів, 1912), упорядкована І. Свенціцьким, у якій було систематизовано 288 фольклорних записів, з яких 45 зафіксовано на території Поділля;

2) «Голосіння» (Київ, 2012), упорядкована І. Коваль-Фучило, у якій було структуровано 1219 зразків усної народної творчості, з яких 159 зафіксовано в подільському регіоні.

Усього проаналізованих подільських текстів голосінь – 204.

Методи дослідження: загальнонаукові (аналіз, синтез, узагальнення, систематизація), які допомогли у виокремленні теоретичних засад з лінгвофольклористики, вивчення мови фольклору, а також текстів усної народної творчості як важливого джерела філологічних студій та голосіння як жанру українського фольклору; спеціальні (аналітичний, порівняльний, описовий, типологічний, квантитативний), які були використані для виявлення лінгвістичних особливостей текстів голосінь подільського регіону на різних структурних мовних рівнях; теоретичне узагальнення для формулювання висновків дослідження; метод суцільної вибірки для укладання корпусу емпіричного матеріалу для роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами: дипломна робота виконана в межах наукової теми кафедри української мови

Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського та в рочищі діяльності Діалектологічного наукового центру Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Теоретичне значення роботи полягає в поглибленні теоретичних засад з мови усної народної творчості та підкресленні її цінності для лінгвофольклористики та діалектології; вивчення сучасного стану дослідження фольклорних записів голосінь України; з'ясуванні говіркових особливостей текстів голосінь Поділля на різних мовних рівнях.

Практичне значення роботи полягає в розширенні бази діалектології новою інформацією з фонетики, морфології, лексикології та синтаксису, що може бути використана в подальших лексикографічних та фольклористичних дослідженнях, а також під час викладання університетських дисциплін «Українська лінгвофольклористика», «Українська діалектологія» та тем «Сучасна українська мова. Лексикологія», «Особливості подільського діалекту». Говірковий лексичний матеріал роботи може бути джерелом при укладанні різного типу (регіонального та загального) українських діалектних словників.

Апробація. Результати дослідження були висвітлені в доповідях на пленарному засіданні Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції «*Актуальні проблеми лінгвістики та лінгводидактики*» (м. Умань, 18 квітня 2024 р.) та на секційному засіданні XII Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих учених «*Подільська регіональна лексикологія: стан та перспективи*» (м. Вінниця, 19 квітня 2024 р.) та I Міжнародної науково-практичної конференції «*Наукові дослідження: поєднання теорії та практики*» (14-16 жовтня 2024 р. Берлін, Німеччина), матеріали яких були опубліковані у збірниках наукових праць.

Публікації:

1. Борищук В. В. Діалектна лексика в фольклорних текстах голосінь Поділля. *Подільська регіональна лексикологія: стан та перспективи:*

Матеріали XII Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих учених (м. Вінниця, 19 квітня 2024 р.) / Відп. ред. І. В. Гороф'янюк; Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського. Вінниця : ФОП Добрянська О.Г., ТОВ «ДРУК-ПЛЮС», 2024. С. 5-11.

2. Борищук В. В. Говіркові особливості фольклорних текстів голосінь Поділля як джерело дослідження лінгвофольклористики. *Філологічні студії* : збірник наукових праць студентів і магістрантів факультету філології й журналістики ім. М. Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського / ред. О. Павлушенко, Вінниця : ФОП Добрянська О. Г., ТОВ «ДРУК-ПЛЮС», 2024. Вип. 22. С. 165-168.

3. Борищук В. В. Діалектні особливості текстів народних голосінь Поділля (на основі збірки І. Свенціцького «Похоронні голосіння»). *Collection of Scientific Papers with the Proceedings of the 1st International Scientific and Practical Conference «Scientific Exploration: Bridging Theory and Practice»* (October 14-16, 2024. Berlin, Germany). European Open Science Space, 2024. P. 121-128.

Структура роботи. Дипломна робота складається з вступу, двох розділів (Розділ 1. «Діалектологія текстів усної народної творчості: потенціал та перспективи», Розділ 2. «Тексти голосінь як джерело діалектології Поділля»), висновків, списку використаної літератури та використаних джерел (78 позицій), а також додатків (Додаток А «Діалектні особливості текстів народних голосінь Поділля у праці І. Свенціцького «Похоронні голосіння» (Львів, 1912 р.)», Додаток Б «Реєстр текстів голосінь, зафіксованих на території Поділля, представлених у праці І. Свенціцького «Похоронні голосіння» (Львів, 1912 р.)», Додаток В «Діалектні особливості текстів народних голосінь Поділля у праці І. Коваль-Фучило «Голосіння» (Київ, 2012 р.)»).

Повний обсяг кваліфікаційної роботи становить 105 с.; додатки займають 8 с.

РОЗДІЛ 1.

ДІАЛЕКТОЛОГІЯ ТЕКСТІВ УСНОЇ НАРОДНОЇ ТВОРЧОСТІ: ПОТЕНЦІАЛ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

1.1. Дослідження мови фольклору в українському мовознавстві

1.1.1. Лінгвофольклористика як галузь вивчення мови усної народної творчості

Дослідження та пізнання мови усної народної творчості зумовило появу нової галузі у філології – лінгвофольклористики.

У сфері лінгвофольклористики перші наукові надбання з'явилися завдяки дослідженням П. Житецького, О. Потебні, М. Сумцова, проте і сьогодні активно з'являються чимало наукових праць сучасних українських мовознавців, зокрема Т. Беценко, В. Ващенко, Н. Данилюк, С. Єрмоленко, Н. Колесник, І. Матвіяса, Л. Мацько, Р. Сердеги та ін.

Мовознавиця Т. Беценко сформулювала визначення терміну «лінгвофольклористика» – це «міждисциплінарна галузь гуманітарної (філологічної) науки, що вивчає різноманітні особливості мовноструктурної, мовностилістичної, художньо-образної організації текстів усної народної творчості; закономірності фольклорного стилетворення; мовностильову структуру фольклорного різновиду художньої творчості як колективної естетичної інтелектуальної діяльності етномовців» [5, с. 47].

Науковиця М. Вовк надає вузьке, проте точне формулювання лінгвофольклористики як «напряму фольклористики, започаткований в середині ХХ ст., предметом дослідження якої є мова фольклору як одного з джерел творення та розвитку літературної мови» [10, с. 22].

Більш детально поняття «лінгвофольклористика» трактує лінгвіст Р. Сердега, який розширює визначення Т. Беценко та наводить два тлумачення: 1) «філологічна за своєю суттю наука, що спрямована на фольклорні тексти, але вона не є ані окремим напрямом фольклористики, ані лінгвістики, бо використовує методи обох галузей знання» [64, с. 377]; 2)

«міждисциплінарна галузь, яка пов'язана з багатьма гуманітарними (в першу чергу філологічними) та іншими науками, оскільки елементи фольклорного тексту можуть бути об'єктом опису історії мови, діалектології, етнолінгвістики, стилістики, фольклористики, лінгвокультурології тощо» [64, с. 377].

Об'єктом вивчення лінгвофольклористики в сучасному мовознавстві є мовнокомпозиційна та художньо-образна структура тексту усної народної творчості, його стильові та синтаксичні особливості, а предметом – мовні засоби різних рівнів (фонетичні, словотвірні, лексичні, фразеологічні, морфологічні, синтаксичні), мовні одиниці, знаки, символи як засоби фольклорної комунікації.

Серед основних завдань лінгвофольклористики українські науковці окреслюють наступні: «1) обґрунтування положення про системний характер мови фольклорних пам'яток; 2) з'ясування специфіки використання, реалізації, функціонування мови як організму в аспекті різнорівневого структуротворення фольклорних зразків; 3) розгляд мови фольклорних пам'яток як специфічного семіотичного континууму; 4) обґрунтування факту динаміки мови фольклору, що виступає закономірним чинником її життєіснування, суспільного вжитку, ґрунтом та засобу для реалізації творчого потенціалу етномовоносіїв; 5) аргументований доказ факту універсальності мови фольклорних пам'яток – феноменального явища колективного художнього мовотворення / моводіяльності; 6) різноаспектний опис фольклорної семантики, фольклорного словотвору та фольклорної граматики уснословесних пам'яток народної творчості; 7) інтерпретований мовностильовий та мовностилістичний аналіз фольклорних текстів як національно-естетичних зразків колективного генія – народу; 8) визначення статусу фольклорного стильового різновиду мови в системі її стилів» [4, с. 19].

Ю. Дядищева-Росовецька наголошує про застосування філологами лінгвофольклористичного підходу, який «передбачає опис вербальної мови фольклору та структури усного фольклорного тексту. Він ґрунтується,

зокрема, й на тісному зв'язку з поетикою, стилістикою, лінгвістикою тексту і дозволяє водночас з'ясувати лексичні, семантичні, поетичні та аксіологічні характеристики мовної форми конкретних творів, а звідси й деяких жанрів фольклору» [29].

Мовознавці розглядають лінгвофольклористику не лише як галузь для вивчення мови фольклорних текстів, а й для дослідження та аналізу всіх мовних одиниць, що використовуються для номінування об'єктів народного побуту, традицій, звичаїв тощо.

Як наголошує Т. Беценко, «потреба у лінгвофольклористиці як окремій галузі наукової творчості зумовлена власне її об'єктом і предметом дослідження та полягає в необхідності пізнання глибинної специфіки мови народної словесності, що відкріє можливості для осмислення природи фольклорного слова як закономірної реалії етнобуття – духовного та матеріального, слугуватиме джерельною базою для розбудови, розвитку творчої думки, творчої уяви. Пізнання світу взагалі неможливе без пізнання мовної та водночас фольклорної картини світу» [6, с. 112].

О. Молодичук зауважує, що лінгвофольклористика, яка «порівняно недавно виокремившись зі складу літературознавчих та лінгвістичних дисциплін, забезпечує комплексний аналіз мовних особливостей усіх жанрів народнопоетичної творчості, звертаючи особливу увагу на фольклорне слово з його узагальненістю, різноплановістю, багатозначністю та іншими факторами художнього порядку» [53, с. 218].

Лінгвофольклористика перебуває в тісних зв'язках з багатьма іншими науками, зокрема з діалектологією (локальні особливості фольклорних діалектних текстів), лексикологією (фольклорні мовні одиниці), лінгвокультурологією (мова і культура фольклору), етнолінгвістикою (мова та етнос), а також окремими напрямками філології – фольклорна ономастика, фольклорна лексикографія, фольклорна фразеологія, фольклорна семасіологія, фольклорна комунікація тощо.

Вагомий внесок у розвиток вивчення мови усної народної творчості вніс український мовознавець О. Потебня, якого вважають основоположником теоретичної лінгвофольклористики. Він один із перших хто висловив думку про те, що усна народна творчість може стати предметом дослідження різних мовознавчих напрямів. Для підтвердження своїх теоретичних думок, гіпотез та положень науковець часто наводив приклади з творів українського фольклору. У його аналізі мови усної народної творчості він зосереджував увагу на народнопоетичній символіці, її особливостям та характерним ознакам, походженню та семантиці фольклорних словоназв, порівнюючи їх з мовами інших слов'янських народів.

Як наголошує Р. Сердега, у працях О. Потебні «закладені підвалини сучасної лінгвофольклористики, бо загалом мова (і мова фольклору зокрема) фактично розглядається ним як джерело світогляду, ментальності, психічного складу, історії народу. Крім того, він сформулював теорію словесності – цілісне вчення про природу слова й поетичної творчості, яке увібрало в себе здобутки європейської інтелектуальної думки. Велика заслуга О. О. Потебні полягає в тому, що він подав нам зразки аналізу мовних одиниць з урахуванням етимології, аналогій в інших мовах, контекстуального оточення, взаємозв'язку виразових засобів» [63, с. 29].

Важливі наукові здобутки у розвитку лінгвофольклористики зробив лінгвіст П. Житецький. У своїх працях мовознавець порушував проблеми взаємозв'язків уснонародної та літературно-книжної мови у старій українській писемності. Його дослідження містять чимало конкретних лінгвофольклористичних спостережень, зокрема книжного походження українських народних дум та історичних пісень, на основі яких науковець робить власні висновки щодо особливостей мови фольклору творів усної народної творчості.

Ю. Дядищева-Росовецька зауважує про важливий внесок П. Житецького у напрямі лінгвофольклористики: «Поєднання широкого естетичного й культурологічного погляду на народну поезію з копіткими дослідженнями

поетичної мови її текстів – це той методологічний спадок, що його невтомний працівник української науки залишив нашій сучасній лінгвофольклористиці» [28, с. 29].

Ще одним із перших представників української лінгвофольклористики є М. Сумцов, праці якого були спрямовані на «дослідження народної словесності, міфосимволіки, етнічної ритуальної організації життєдіяльності, етнографічної специфіки українського, слов'янських етносів, європейських народів» [9, с. 14]. Він наголошував на контекстний та функціональний напрями в фольклористиці та філології. Використовуючи фольклорні матеріали, науковець утверджував засади дослідження культури різних етнографічних регіонів України, зокрема Слобожанщини та Наддніпрянщини.

Про розвиток лінгвофольклористики як науки акцентує Н. Данилюк, що, на її думку, полягає в «усталенні термінологічного апарату, дослідженні недостатньо опрацьованих мовних одиниць фонетичного та лексико-граматичного рівнів, образотворчих засобів у текстах різних жанрів (особливо не вивчених з ідеологічних причин, і тих, що засвідчують пролонгацію народнопоетичної традиції)» [27, с. 45], а також узагальнює про перспективи дослідження в окремих напрямків у цій сфері, зокрема «фольклорної лексикографії, фольклорної діалектології, фольклорної лінгвокогнітології, фольклорної лінгвосеміотики, фольклорної комунікації, фольклорної лінгвогендерології, зіставної лінгвофольклористики, ширшого залучення комп'ютерних програм до аналізу матеріалів, укладання словників і створення баз даних» [27, с. 45].

Отже, поява нової мовознавчої міждисциплінарної науки – лінгвофольклористики – була зумовлена завдяки активній науковій праці лінгвістів з матеріалами фольклорних текстів, що і досі привертає увагу багатьох сучасних науковців-філологів до нових пошуків та результатів у цій сфері. Необхідність лінгвофольклористики пов'язана з її важливою місією – у дослідженні мови збережених творів усної народної творчості, у вивченні їх характерних особливостей, у простеженні появи нових мовних ознак, в аналізі

фольклорних міжрівневих мовних одиниць та закономірностей фольклорного стилю.

1.1.2. Тракткування поняття «мова фольклору» у вітчизняній лінгвістиці

У лінгвофольклористиці поняття «мова фольклору» є основним у вивченні та дослідженні текстів усної народної творчості, з яких мовознавці черпають свої наукові ідеї, висловлюють свої міркування та висувають нові гіпотези та припущення.

На мові фольклору були створені твори усної народної творчості, які передавалися з уст в уста через покоління та змогли зберегтися до сучасних днів. Народна мова особливо сильно впливала на становлення, формування та розвиток усної та писемної літературної мови українського народу.

В енциклопедії «Українська мова» С. Єрмоленко формулює таке визначення «мови фольклору» – це «мова усної народної творчості (пісень, казок, легенд, приказок і прислів'їв, замовлянь, та ін.), що своєю лексикою, фразеологією, граматиною, фонетикою засвідчує існування глибин, коріння національної мови» [31, с. 353].

Як влучно зазначає С. Єрмоленко, «підхід до мови фольклору як до специфічно організованих виражальних засобів, що виконують естетичну функцію, зумовлює віднесення її до системи функціональних стилів літературної мови або до різновидів художнього стилю. Фольклорні джерела літературної мови відбивають своєрідність національно-мовної картини світу, втіленої в просторових, часових, морально-етичних поняттях» [31, с. 353]. Тому мова усної народної творчості є важливим джерелом фольклоризму в сучасній літературній мові, на основі якої виокремлюються як традиційні, так і нові тенденції у розвитку мовних та стилістичних засобів.

З. Гетьман звертає увагу на складність та різносторонність поняття «мови фольклору», який «впливає із самої сутності фольклору як словесного мистецтва, з одного боку, і як невід'ємного складника художньої системи

національної культури, з іншого» [11, с. 55]. Також науковиця додає, що «для мови фольклору характерна комунікативна функція загальнонародної мови, яка забарвлена емоційно-експресивно. Виразальні засоби фольклору стають традиційними й зберігають у собі елементи повсякденного розмовного мовлення» [11, с. 55-56].

С. Лавриненко визначає особливості народнопоетичної мови, які простежуються у текстах усної народної творчості: «фольклорне слово забезпечує тяглість передачі ключових концептів культури від покоління до покоління, простежують трансльовані ним знаки етнічної самобутності, досліджують народнопоетичний масив як втілення культури, засіб проникнення до ієрархії світоглядних цінностей» [44, с. 159].

Як стверджує Н. Данилюк, мова усної народної творчості є одним із важливих джерел формування та розвитку літературної мови: «Це художньо-естетична система, в якій віками шліфувалися словесні образи з властивими їм ознаками звукової, морфолого-словотвірної, лексико-семантичної, синтаксичної організації. У традиційних мовних образах – своєрідних лексичних константах – зафіксовано світогляд народу, відбито національний дух мови, специфічну національно-мовну картину світу» [26, с. 4].

Р. Сердега зазначає про наповненість та багатогранність мови фольклору, яка «насичена різноманітними художньо-словесними засобами, кожен із яких потребує певної моделі опису, що дозволить максимально вичерпно розкрити їх функційне навантаження та семантичне наповнення» [66, с. 134]. Науковець додає, що «у значеннєвій структурі фольклорного слова може міститися символічний компонент, який не має прямого виявлення в тексті, мислиться поза ним як певна світоглядна чи культурна асоціація» [66, с. 134].

Під час дослідження мови фольклорних творів, зокрема українських народних пісень та історичних дум, філолог І. Матвіяс стверджує, що у ній «відображені давні її структурно-поетичні елементи і сучасне стилістичне, словотвірне та говіркове багатство, що в поєднанні зумовлюють і забезпечують її неповторну красу» [50, с. 169].

Важливе значення щодо вивчення мови фольклору описує О. Молодичук: «Фольклорне мовлення сприяє поглибленому пізнанню національної самобутності мови як такої, оскільки фольклор акумулює в собі найбільш показові її особливості. Без ґрунтовного вивчення мови фольклору навряд чи можна розв'язати проблему джерел літературної мови, впливу фольклору на мову авторської поезії і прози» [53, с. 214]. Також дослідниця зазначає, що «зберігаючи кращі зразки вікових мовнохудожніх надбань і словесно-виражальних засобів, фольклор має важливе значення не лише для розвитку літературних зразків мови, а й для піднесення культури народу в цілому» [53, с. 214].

Спираючись на мовознавчий досвід української та світової філології, Ю. Грицевич виокремив 2 основні тенденції щодо розгляду поняття «мови фольклору»: «а) стилістичні особливості й формально-мовні ознаки мови усної народної творчості; б) діалектність / наддіалектність мови фольклору. Відкритість та дискусійність останньої теоретичної проблеми актуалізує потребу поглибленого її студіювання» [19, с. 17].

Окремою науковою проблемою, яка досі виникає постійні дискусії між лінгвістами, є міркування науковців на співвідношення загальнонародних та діалектних елементів у мові фольклору. Р. Сердега визначає 2 основних погляди: «1) мова усної народної творчості – наддіалектне явище, близьке до літературного різновиду національної мови, який значною мірою сприяв її зародженню та подальшому розвитку; 2) мова фольклору – це функціонально-стилістичний різновид говіркового мовлення» [62, с. 43].

Більш широке коло поглядів щодо співвідношення мови фольклору та діалектної мови сформувала І. Гороф'янюк, окресливши такі 3 наукові підходи до цього явища:

1) «Мова фольклору – функціонально-стилістичний різновид діалекту... в основі народнопоетичної мови лежить фонетична, граматична і лексична система того діалекту, у межах якого поширений цей народнопоетичний твір» [14, с. 68] (підтримують Л. Бараннікова, І. Матвіяс);

2) «У мові фольклору немає вузькодіалектних елементів... мова всіх типів фольклору великою мірою наддіалектна, розуміючи наддіалектність як інтегровальну одиницю, як витоки, що об'єднують носіїв усіх діалектів» [14, с. 68] (підтримують А. Веселовський, А. Десницька, С. Єрмоленко);

3) «Фольклор – функціонально-стилістичний різновид діалекту, генетично однорідний із діалектно-побутовим мовленням і відмінний від останнього своєю функційною та жанровою диференціацією. Ця відмінність сприяє появі в усно-поетичному мовленні окремих мовних елементів, властивих лише цьому різновиду мови, а також зміні валентності і дистрибуції елементів, характерних для всіх різновидів діалекту. Сумарно відмінності не великі й не дають змоги вважати мову фольклору явищем наддіалектним» [14, с. 68] (підтримують Г. Аркушин, О. Богословська, О. Блінова).

Важливою причиною різносторонніх поглядів науковців на проблему мови фольклору та її співвідношення до інших форм загальнонародної мови, на думку Ю. Грицевича, є те, що «упорядники фольклорних збірників з різною мірою відповідальності ставляться до передачі народного мовлення. Висновок про фольклор як один із функційних різновидів діалектного мовлення очевидний, якщо аналізувати матеріали тих фольклорних збірників, у яких упорядниками максимально збережено говіркові риси на всіх мовних рівнях» [19, с. 22].

Р. Сердега наголошує, що вивчення мови українського фольклору залишається «цікавим і перспективним завданням для будь-якого дослідника-філолога, бо й досі ще не сформовано окремої лінгвофольклористичної школи, не створено банку даних народнопоетичних текстів, не ведеться системна робота над укладанням словників мови усної словесності, хоча й не можна сказати, що в українській лінгвістиці зовсім нічого не робиться в цьому плані, оскільки українським науковцям все ж таки належить значна кількість праць у цій галузі» [65, с. 107].

Отже, мова фольклору – складне та багатогранне поняття в лінгвофольклористиці, яке, як показав аналіз поглядів сучасних науковців,

можна розглядати з різних, навіть протилежних точок зору. Дослідження мови усної народної творчості надають чимало можливостей для вивчення філологічних теорій, дозволяють зробити нові мовознавчі відкриття та розкривають нові перспективні наукові лінгвістичні студії.

1.2. Фольклорні джерела як діалектографічний матеріал у лінгвофольклористиці

1.2.1. Матеріали усної народної творчості та їх цінність для наукових студій мовознавства

Джерелами наукових студій для дослідження мови усної народної творчості у лінгвофольклористиці є матеріали фольклорних текстів, в яких збережені характерні мовні особливості різних наріч та діалектів нації. Їх детальний аналіз допомагає філологам відстежити формування мови крізь покоління, глибше зрозуміти культурну спадщину крізь призму народної мови та визначити мовні явища та тенденції у контексті фольклорної традиції.

Про цінність фольклорних текстів влучно акцентує З. Коцюба: «Матеріали різних фольклорних жанрів широко використовуються в лінгвокультурологічних, етнолінгвістичних, когнітивних, лінгвосеміотичних, нейропсихолінгвістичних дослідженнях з огляду на те, що саме фольклор є тим незамуленим джерелом, яке дає змогу осягнути живу сутність національних традицій, збагнути предковічні духовні й моральні цінності народу, зрозуміти етнічні особливості сприйняття, мислення, спілкування» [43, с. 34].

Мовознавець О. Потебня у свій час зауважував про важливість текстів усної народної творчості у філологічних дослідженнях: «Народна пісня становить матеріал для мовознавства, етнографії, історії, психології та ін. Але цим наукам потрібна зовсім не пісня, а, наприклад, мовознавству — звук, слово, форма, зворот і т. п.» [58, с. 79].

Фольклорні матеріали мають сильний евристичний потенціал, оскільки вони є цінними джерелами вивчення особливостей мови усної народної

творчості, що дозволяє мовознавцям максимально глибоко зануритися у лінгвістичні дослідження народної мови у різних діалектах. Як зазначає Р. Сердега, що фольклорні джерела є «вмістилищем різноманітної інформації – про життя народу, його побут, звичаї, традиції, вірування, сподівання тощо. Фольклорні тексти містять в собі інтелектуальні уявлення народу про буття загалом, бо постають унаслідок нагромадження життєвого досвіду та спроби його творчого переосмислення» [65, с. 103].

М. Ткачук акцентує увагу на цінності фольклорних записів для філолога у дослідженні діалектного мовлення різних етносів: «Комплексне вивчення фольклорних текстів визначеного обшару відкриває для дослідника перспективи віднайдення давніх мовних рис, які у відповідному діалектному ареалі вже архаїзувалися, залучення ареалогічних дослідницьких процедур до аналізу мовних одиниць та явищ, виявлених у фольклорних текстах» [70, с. 66].

Мовознавець С. Бевзенко зазначає про особливості дослідження фольклорних записів як емпіричної бази для вивчення мови усної народної творчості та говорів: «Під час дослідження окремих мовних рівнів (лексики, фразеології, а частково граматики і навіть фонетики) етнографічні та фольклорні матеріали можуть бути досить надійними джерелами, особливо якщо вони коригуватимуться також власне діалектологічними даними. Останнє найбільшою мірою стосується зразків усної народної творчості, зокрема пісень, які в багатьох випадках переносяться з однієї місцевості в іншу з затриманням діалектних особливостей, що можуть бути і не властивими тій місцевості, де ця пісня заново побутує» [3, с. 21].

Важливість текстів усної народної творчості для історичної, діалектної та фольклорної лексикології визначив В. Вакуленко: «Українські фольклорні тексти містять значний пласт лексики, яка відображає історичний шлях українського народу і водночас є втіленням етнічної духовної культури. Таку лексику вплетено в архаїчні сюжети, які сягають ще праіндоевропейської і навіть доіндоевропейської доби» [8, с. 47].

У сучасній лінгвофольклористиці та діалектології домінують новітніх наукових досліджень, на думку Ю. Грицевича, став текстоцентризм через підхід у використанні фольклорних текстів як важливих джерел у дослідженні мови усної народної творчості. Науковець стверджує, що «фахово записані та впорядковані етнографічно-фольклорні матеріали мають значний інформаційний потенціал, що детермінує поліаспектність його опису. Уважне прочитання й аналіз такого типу джерел з опорою на діалектні свідчення тексто- та лінгвогеографічних праць підтвердить тезу, що фольклор – одне з надійних джерел для вивчення особливостей говіркового мовлення» [20, с. 75].

Про важливість збирання та грамотного упорядкування матеріалів усної народної творчості, які згодом науковці різних наукових напрямів, зокрема й філологічному, зможуть в подальшому використовувати їх для своїх досліджень, наголошує Л. Алієва: «Одним із найважливіших етапів будь-якого експедиційного дослідження є упорядкування зібраних фольклорних матеріалів. Саме від того, наскільки точно і якісно буде систематизовано отримані дані, залежить достовірність інформації, яку ми залишаємо у спадок наступним поколінням. Завданням кожної науково-дослідної установи є створення власного архіву, який був би доступний не лише її співробітникам, а й широкому загалові тих, хто цікавиться вивченням народної музики» [1, с. 256].

Свої застереження щодо якості сучасних фольклорних матеріалів як предмет вивчення лінгвофольклористики для їх подальшого дослідження висловлює М. Ткачук: «Сучасні фольклорні записи з чіткою паспортизацією, часто не містять важливих для лінгвістичних досліджень свідчень про компетенцію мовця, зокрема його освіти чи рід діяльності, що нерідко сприяє правильній кваліфікації мовних рис діалекту. Особливої ваги це набуває у випадку аналізу текстів, записаних від недавніх переселенців, які ще зберігають свій особливий мовний код, властивий материнській говірці» [70, с. 62]. Водночас науковиця наголошує на вирішенні цієї проблеми: «питання паспортизації та представлення у фольклорних виданнях різних

соціолінгвістичних кваліфікаторів важливе не лише з погляду наукової етики, коли має бути збережено авторство тексту, твореного в момент оповіді, а й з огляду на те, що паспортизація уможлиблює коректне використання фольклорних текстів у лінгвістичних дослідженнях, які неможливі без урахування локусу творення наративу, та проведення зіставних досліджень» [70, с. 63].

Фольклорні матеріали часто стають предметом наукових студій сучасних науковців-лінгвістів у дослідженні говіркового мовлення етнографічних груп населення та їх регіонів.

Для визначення лінгвістичних особливостей англійських говорів, Н. Бачинська використала окремі тексти таких фольклорних жанрів як «дитячі римовані вірші (колискові пісні, пісні/вірші в дитячих іграх, вірші-нісенітниці, віршовані оповідання, кумулятивні вірші, загадки, що римуються, лічилки, скоромовки, лімерики, прислів'я та приказки, загадки), казки, легенди, міфи, народні пісні, балади, забобони, традиції і звичаї, свята» [2, с. 11]. Вона зауважила, що англійська «мова фольклорних текстів є емоційно-забарвленою, інформативною та багатою на соціокультурну інформацію» [2, с. 14].

У дослідженні діалектних мовних ознак французького діалектного мовлення крізь призму лінгвосеміотики К. Мараб'ян використала французькі фольклорні матеріали для дітей, зокрема окремі приклади пісень, казок, міфів, легенд, приказок та прислів'їв. Вона зазначила, що «фольклорні твори подають смислові конотації як такі, що формують їх семантичний потенціал, впливають на смислові компоненти та специфікують дискурсивні ситуації» [48, с. 70].

Під час вивчення та аналізу розмовного мовлення іспанського народу та кубинського національного варіанту З. Гетьман опирається на іспанськомовні фольклорні записи дослідника-філолога, зокрема як невеликі прозові твори (легенди, казки, міфи, оповідання), так і вводить поняття «розмовний фольклорний текст», яким вона позначає «мовленнєвий твір усної народної

творчості, зафіксований письмово фольклористом, в основі якого лежить подія, пов'язана логічно, сюжетно та емоційно-асоціативно з певним явищем (явищами), який відтворює дух і психологію народу» [11, с. 57].

У наукових студіях Ю. Громика, у яких лінгвіст вивчав особливості місцевих говірок Берестейщини, були детально досліджені лексичні, фонетичні та морфологічні риси говору місцевого населення на основі джерел усної народної творчості, однак наголосив, що хоч «до надійних джерел інформації про особливості місцевих говірок належать і фольклорні матеріали, звичайно, за умови, що фіксація такого фактажу передбачала збереження діалектних рис на всіх мовних рівнях» [23, с. 72].

Для аналізу комплексу змін в системі західнополіського вокалізму й консонантизму О. Бойчук використала фольклорні записи Західного Полісся як джерельну базу, водночас засвідчивши важливість «автентичних сучасних фольклорно-етнографічних матеріалів для вивчення особливостей діалектного мовлення західних поліщуків на фонетичному рівні» [7, с. 35].

Цінне значення фольклорних джерел обґрунтував Ю. Грицевич, який досліджував дифтонги в західнополіських та суміжних говірках: «Проаналізовані з опертям на діалектологічні праці місцеві фольклорні зразки свідчать про тісний взаємозв'язок на мовному рівні текстів народної творчості та говору, в ареалі якого вони побутують» [18, с. 18]. Також у лінгвофольклористичних розвідках вивчення говірок Ратнівщини науковець наголошує, що «опора на фольклорні тексти, основною умовою фіксації та пізнішого опублікування яких стало точне передання мовних особливостей народних творів із мінімальним або й зовсім відсутнім редакторським втручанням, відкриває широкі перспективи вивчення формальної структури говірок українського діалектного континууму» [17, с. 60] і водночас уточнює, що «фольклорні твори можуть бути вагомим доповненням чи підтвердженням діалектологічних спостережень, здійснених на основі інших матеріалів, але лише за умови достовірної фіксації текстів упорядником» [17, с. 60].

Під час дослідження волинсько-подільських говорів Н. Данилюк використала записи усної народної творчості (народні пісні) із Волині, щоб простежити фонетично-орфоепічні риси діалектних слів. Вона підсумувала, що в основному в діалектизмах народних пісень «представлено рефлекси давніх етимологічних голосних звуків, відображено асимілятивно-дисимілятивні звукові видозміни, редукцію голосних, метатезу, протезу, епентезу, афезу та поєднання кількох явищ» [25, с. 151].

Фольклорні тексти Підляшшя як джерело діалектологічних студій використала Л. Фроляк. Мовознавиця зазначає про особливості текстів усної народної творчості та їх важливості для вивчення говіркового мовлення: «Записи пісень необхідно сприймати за зразки живого мовлення із застереженнями не лише тому, що мова фольклору має свою специфіку, що серед пісень є твори власне регіональні й загальнонаціональні, але ще й тому, що записувачі користувались різними графічними записами текстів, часто без пояснень, а також наближали мову пісень до відомого їм зразка» [73, с. 62].

Порівнюючи особливості мови усної народної творчості слов'янських народів крізь призму фольклорних джерел, М. Ткачук узагальнює, що «численні дослідження фольклору різних слов'янських народів засвідчують активне вживання у фольклорно-етнографічних текстах не лише живих діалектних рис (що верифікується залученням до аналізу сучасних записів фольклору), а й рис, які вже стали архаїчними для говірки, часом – перейшли до кола сталих фольклорних епітетів» [70, с. 66].

Отже, матеріали фольклорних творів є цінними діалектографічними джерелами у лінгвофольклористиці. Завдяки ним науковці-мовознавці можуть досліджувати багатство мови фольклору різних етнографічних груп, визначати характерні мовні особливості текстів усної народної творчості, виявляти нові діалектні ознаки та тенденції на різних мовних рівнях та аналізувати їх крізь призму інших наук та галузей української та світової філології.

1.2.2. Подільський говір у фольклорних текстах: сучасний стан дослідження

Говірки Поділля неодноразово ставали предметом діалектологічних студій, тому фольклорні матеріали, які використовуються у їх дослідженні, несуть високу евристичну цінність для лінгвофольклористичних студій філологів.

Значний внесок у розвиток наукових досліджень у сфері діалектології, зокрема у вивченні подільського діалекту, зробила І. Гороф'янюк. У результаті аналізу фольклорно-етнографічних записів з Поділля науковиця змогла виявити діалектологічні особливості подільського говору на різних мовних рівнях, наголосивши, що «розширення предмету дослідження, залучення до аналізу фольклорних текстів ширшого ареалу та різних часових зрізів поглибить висновки щодо особливостей подільського говору української мови, з одного боку, а з іншого посилить теоретичні узагальнення про фольклор як надійне джерело діалектологічних студій» [16, с. 89].

Також науковиця на основі польових записів текстів різних жанрів усної народної творчості проаналізувала особливості мови фольклору одного з населених пунктів Поділля та простежила її взаємозв'язок з діалектною мовою, узагальнивши, що актуальною залишається проблема діалектологічного аналізу народнопоетичної мови та зазначила, що «розширення предмету дослідження, залучення до аналізу фольклорних текстів ширшого ареалу та різних часових зрізів поглибить висновки щодо особливостей подільського говору, з одного боку, а з другого – посилить теоретичні узагальнення про фольклор як надійне джерело діалектологічних студій» [14, с. 72].

Під час наукових розвідок у виявленні діалектності у фольклорних записах Поділля XIX ст., у текстах яких збереглися територіальні особливості подільського говору, лінгвіст Б. Коваленко наголошує, що «записи пісень, казок, оповідань, прислів'їв і приказок мають велике наукове значення і є вагомим внеском в українську фольклористику. Цей цікавий матеріал, який

презентує основні ознаки подільського говору, може слугувати цінним і надійним джерелом для вивчення динаміки діалектного мовлення Поділля, а проаналізовані фольклорно-етнографічні матеріали свідчать про розуміння записувачами (упорядниками) важливості фонетичного принципу» [35, с. 188].

Зіставний та прикладний аналіз діалектних явищ у різних джерел усної народної творчості, зокрема й фольклору подолян, дали змогу мовознавцю підсумувати про їх цінність для лінгвофольклористів: «Важливе значення мають багаті скарби українського фольклору, зокрема фольклору Поділля, який відзначається і великим обсягом, і різноманітністю жанрів, і функціональною активністю. Фольклор Поділля здавна привертав до себе увагу шанувальників і збирачів. Саме завдяки збереженим архівам та столітнім записам сучасні нащадки мають змогу ознайомитись із невичерпною скарбницею усної народної творчості» [36, с. 34].

У дослідженні народних пісень Східного Поділля А. Сторожук та В. Куриленко звертають увагу на мовні особливості текстів пісень, в яких простежуються діалектні риси подільського говору: «Зразки родинно- та суспільно-побутової лірики передані старожитним подільським говором, що привносить в мелодику народної пісні регіону своєрідний, особливий мовний колорит. Ним досить мудро й оригінально користуються співаки з народу при відтворенні конкретного пісенного зразка для показу широкого спектру власних почуттів» [67, с. 231].

Дослідження українських науковців подільського говору на основі фольклорних джерел не обмежуються територією України, а виходять на етнографічні межі його поширення. І. Гороф'янюк та О. Трачук простежили морфологічні діалектні особливості текстів усної народної творчості українців в Північній Молдові, де визначили, що діалектну основу фольклорних матеріалів складають «волинсько-подільська група говорів та наддністрянський діалект південно-західного наріччя української мови» [71, с. 75]. На основі проаналізованих джерел вони підсумовують, що «діалектні

одиниці становлять органічну частину мови текстів фольклору, а тому зразки усної народної творчості є евристично цінним джерелом студій діалектної мови» [71, с. 71], водночас зауваживши, що «цінність фольклорних текстів для діалектолога визначається відсутністю корективи редакторів-упорядників, які під час видання фольклорних матеріалів свідомо зберегли локальні мовні явища» [71, с. 72].

Отже, джерела усної народної творчості є важливим та цінним евристичним матеріалом для діалектологічних та лінгвофольклористичних студій, зокрема у вивченні подільського говору. У фольклорних записах збережено та відображено мовні особливості діалекту Поділля, які передають історію формування народнопоетичної мови та багатой культури подолян. Ці матеріали є значним скарбом для різноманітних наукових розвідок українських філологів.

1.3. Голосіння як один із жанрів усної народної творчості

1.3.1. Голосіння: теоретичні засади та характеристика жанру

Українські фольклорні голосіння – особливий жанр усної народної творчості, який відображає особливості мови та культури українців в один із найскладніших періодів їхнього життя, коли вони втрачають найдорожчих і найрідніших людей та проводжають їх в останню путь.

В Українській музичній енциклопедії голосіння трактується як «стародавній обрядовий жанр української народної творчості, пов'язаний зі смертю людини, похороном та поминками, рідше – рекручиною або весіллям» [22, с. 491].

У словнику «Знаки української етнокультури» науковець В. Жайворонок надає таке визначення: «голосіння – ритуальний (ще дохристиянський) поховальний обряд, що супроводжується старовинними народними обрядовими піснями-плачами речитативного характеру» [32, с. 141].

В Літературознавчій енциклопедії голосіння тлумачиться як «фольклорний жанр, що зберігає ознаки синкретичного світосприймання;

пісні, пов'язані з похоронним обрядом» [46, с. 232], для якого «характерні прохання до покійника пробудитися, перепрошування, похвали на адресу померлого, чия душа, як вважалося, була присутня при ритуалі» [46, с. 232].

М. Лановик та З. Лановик розширюють визначення жанру голосіння – «це словесно-поетичні твори, які виконуються над покійником у період між його смертю та похороном (у час смерті, покладення в труну, прощання в хаті, під час виносу з оселі, прощання з селом, останнє прощання перед похованням); виконання яких періодично повторюється в час поминок чи свят вшанування духів померлих» [45, с. 229].

У різних регіонах нашої країни поширені такі назви цього жанру: голосіння, плач, плакання, вчитання, тужіння, заводи. Також цікаві локальні назви голосіння надає О. Мурзина: «на Чернігівщині – «приплакування», на Полтавщині – «тужіння», або «тужба», на Галичині – «заводи», на Волині – «вичищення», у Карпатах – «приказування», «йойкання», в українських селах Курщини – «причот», на Закарпатті «голосити» – «ревати»» [54, с. 160].

Серед основних різновидів голосінь виділяють похоронні, поминальні, оказіональні, сороміцькі, пародійні. Також різновидами голосінь М. Лановик та З. Лановик виділяють соціально-побутові (голосіння через стихійне лихо та з приводу важкої хвороби чи каліцтва когось з родичів), емігрантські, тюремні (каторжні), рекрутські (солдатські), святочні та весільні [45, с. 234-236].

Як зазначає І. Коваль-Фучило, що «первісно існували похоронні голосіння, а інші види голосінь (весільні, рекрутські, побутові, вторинні форми голосінь) розвинулись із похоронних, що є яскравим свідченням сили цієї традиції» [39, с. 68]. Дослідники Д. Приходько та А. Олех доповнюють перелік різновидів: «Жанр голосінь має свою еволюцію, що полягає не лише у розвиткові похоронних плачів, а й у виникненні інших різновидів голосінь, не обов'язково безпосередньо пов'язаних зі смертю людини чи похороном (рекрутські голосіння, емігрантські плачі, тюремні голосіння, побутові заплачки)» [59, с. 121].

Більш розширену класифікацію різновидів надає О. Мурзина: «а) поховальні й поминальні голосіння, адресовані померлим батькові й матері, дружині, сестрі та братові, дорослим синові й дочці, малій дитині, рідше — бабі і діду, кумам, близьким сусідам; б) з нагоди «бранки до війська» (рекрутські); в) okazіональні («при нагоді»), не передбачені регулярним звичаєм; г) плачі в ігрових комплексах річного циклу, які включають імітацію поховального обряду; д) пародійні, гумористичні та сороміцькі» [54, с. 160] та уточнює, що «усі ці різновиди так чи інакше перебувають у колі обрядодійств, тематики та інтонаційної сфери поховальних голосінь» [54, с. 160].

Особливості жанру описує М. Грицик: «В основі словесного ряду голосіння лежить уявлення про смерть як про відхід із цього й перехід до іншого світу, покидання своєї родини та близьких (грумади), переміщення у просторі. Відповідно до цих уявлень у голосінні панують елементи діалогу між громадою (чи її представником – професійною плакальницею-голосильницею або ж членом родини) й небіжчиком, який відходить» [22, с. 491].

Н. Понікаровська визначає голосіння як один із найстародавніших видів okazіонально-обрядової народної творчості, що «характеризуються глибоким емоційним забарвленням, специфічним призначенням і різноманітністю мотивів, які відкривають різні аспекти архаїчного світогляду, стають у нагоді при спробах реконструкції давньослов'янської картини світу. Окрім, власне, мотиву оплакування померлих, голосіння містять мотив турботи за ними, засвідчують віру у безсмертя душі і безперервність буття людини» [57, с. 200].

Свою характеристику жанру голосіння надають П. Костючок та І. Урсу: «Це народнопоетичні твори, що пов'язані з поховальним обрядом. В їх основі лежать стародавні уявлення про те, що померлий продовжує існувати в невідомому далекому краю, але його зв'язок з оточенням, у якому він перебував до смерті, триває. Відігравши свою велику роль у розвитку ліричної пісні на початку її розвитку, голосіння в сьогodнішній стадії вже саме стоїть під впливами високо розвиненої лірики. Між піснею й плачем існує глибокий

зв'язок, обопільні запозичення, обмін поетичними образами й символікою» [42, с. 84].

Окремої уваги варто приділити проблематиці класифікації народних голосінь. Філологи-науковці по-різному бачать критерії для поділу текстів цього жанру. Найпростіший спосіб – це систематизація за тим, хто виконує та за ким виконуються голосіння. Однак такий поділ дуже загальний та поверхневий, що не передає особливості жанру голосіння. Тому більшість науковців підтримують їх поділ за мотивами.

Одним із перших, хто класифікував тексти фольклорних голосінь за мотивами, був М. Грушевський, який визначив такі мотиви: «заклич до небіжчика (небіжчиці), в формах ласкавих, ніжних, заразом можливо енергійна і усильна, щоб заставити себе почути; вирази жалю і болю з приводу смерті — «лемент»; поклик «не вмирати», вернутись, устати, подивитись, промовити»; докори за те, що небіжчик сиротить рідних, кидає господарство; докори попереднім одшедшим, що вони покликали, перевабили до себе покійного; образ сумного стану небіжчика в його новій домовині і контраст покиненого життя; образ сумного стану покинутих без нього і контраст страченого життя; побоювання, що без небіжчика його рідні не тільки не даватимуть собі ради з домом і господарством, але будуть безборонні супроти кривд чужих; вирази відчаю: краще було не родити дітей, ніж стратити; краще не жити без помершого (-ої); прошення прибути хоч на коротко, на побачення, на розмову, і запити, коли чекати, звідки виглядати?; вирази резігнації: неможливість побачитись, прибути, промовити; неможливість що-небудь передати, як-небудь зв'язатись живим з небіжчиками; запити до природи, до садів, до птахів, чи вони не бачили небіжчика і не можуть щось від нього передати?; образи-контрасти подружжя і смерті; образи-порівняння: зламане дерево, відірване від гілки яблуко і т. д.; прошення до старших одшедших: прийняти і упокоїти новоодшедшого (одшедшої); надії побачення» [24, с. 150–151].

Інша класифікацію мотивів поховальних голосінь належить Ф. Колесі, який об'єднав їх у 2 групи: «1) мотиви, пов'язані з архаїчними віруваннями та культурами; 2) мотиви, не пов'язані із давніми міфологічними уявленнями (пізніші за походженням)» [45, с. 231].

До першої групи Ф. Колеса відносить 10 найдавніших мотивів, які були характерні у поховальній творчості усіх слов'ян: «1) будження покійника; 2) запити, чого загнував, хто й чим його образив, та просьба, щоб дав себе переблагати, щоб обізвався хоч одним словом; 3) величання покійника найкращими епітетами (прикметами), прибільшеними похвалами й пестливими висловами; 4) опис гробу як підземної хати без вікон і дверей...; 5) зображення похоронів парубка й дівчини як весілля, що вказує на обрядове одруження по смерті; 6) поздоровлення, просьби й доручення, які передають через небіжчика для свояків і знайомих на тому світі...; 7) опис похоронів як виряджання покійника в далеку дорогу, в незнану країну...; 8) закликування й дождання покійника в гості та приготовлювання гостини, що стоїть, очевидячки, у зв'язку з обрядовим годуванням небіжчиків із нагоди великих свят (Різдва, Великодня) і поминальних празників...; 9) мертві зображені птахами, що відлітають у вирій, у другий світ; птахи виступають у ролі післанців, посередників між світом живих і мертвих...; 10) персоніфікування долі як окремої істоти: вона вроджена по матері, неминуча, необхідна, її народні вірування подекуди ототожнюють із душею предка» [40, с. 76-78].

До другої групи дослідник відносив мотиви голосінь, що не були пов'язані з різними віруваннями, а є висловленням горя, жалю та скорботи за рідними. До них належали «оплакування його [покійника] тіла, його «слідочків»; оспівування любови й самопожертви батька-матері, яких ніким і нічим заступити; вказування на вічну розлуку; темними барвами зображується гірка доля безпомічної вдовиці й сироти, зданої на поневірку та кривду з боку чужих людей, так що сама бажає собі смерті» [40, с. 78-79].

Також до основних мотивів голосінь філологи додають «возвеличування та «будження» покійника; запитування, чого він розгнував й «відійшов», хто

й чим його образив; хто з померлих родичів і чому «забрав його з собою», прохання зглянутись і обізватися хоч словом; уподібнення гробу до нової хати без вікон і дверей; запитування, хто з померлих родичів і чого його «забрав із собою»; зображення похорону хлопця чи дівчини як сумного весілля» [22, с. 491]. До популярних мотивів можемо виділити сюжети про виявлення щирого співчуття, виявлення горя, болю та смутку за покійником; про тяжке життя в сирітстві та/або у вдівстві; про перевтілення душ померлих у різних птахів, які відлітають в інший світ тощо.

Свою класифікацію мотивів голосінь в різних регіонах України пропонує А. Ткач: «докори предкам, що передчасно забрали покійника до себе; заклик «не вмирати», повернутися до життя; лагідні докори, що покинув родину напризволяще; ласкаве звернення до покійного; мотив відчаю; мотиви розпачу, зумовлені усвідомленням неможливості знов зустрітись; оплакування покійного у новому потойбічному оплакуванні покинутої родини» [69, с. 166]. Також дослідниця стверджує, що в українських голосіннях «відсутній мотив принизливого рабського стану образу жінки у родині, що в свою чергу підтверджує демократизм родинного побуту українського народу» [69, с. 166].

У дослідженні українських народних голосінь, І. Коваль-Фучило зазначає, що «виконання голосіння як ритуальної дії зумовлене функціонуванням цього жанру в межах похоронного і поминального ритуалів, які є «сильною позицією» цього жанру в загальнокультурному контексті. Це означає, що саме під час похорону чи поминання померлих можливості жанру виявляються найповніше, у цих ситуаціях він «працює» з максимальною віддачею» [37, с. 70].

Як стверджує О. Цибулько, «поховальні голосіння є дуже складним з позиції його ретельного вивчення жанром музично-поетичної творчості, що пояснюється низкою чинників: починаючи від людського фактору (заборона на записи та присутність сторонніх людей під час обряду поховання), і закінчуючи хронологічним фактором: архаїчний жанр за багатовікову історію

свого побутування зазнав незворотних змін, які були продиктовані суспільно-культурним поступом прогресу» [74, с. 25].

Варто зауважити, що голосіння позбавлені усталеної форми, скоріше вони є близькими до вільного жанру, оскільки їх тексти не мають чіткої прозової чи віршованої форми, а ритміка рядків є розміреною та повільною. Ф. Колесса конкретизує і надає більш чіткого трактування щодо форми: «Голосіння мають свобідну речитативну форму: нерівномірні вірші звязуються найчастіше дієслівною римою та аналогічним щодо свого синтактичного значіння укладом слів у рівнобіжних рядках, творячи різноманітні групи-тиради; їх мельодії пливають у дробленому ритмі співаної деклямації й доспособлюються цілком до відповідного тексту та не укладаються в рівномірні такти: це варіювання одного розтяжного мотиву, під який підходять довші й коротші вірші» [40, с. 79].

За будовою голосіння як жанр «найбільш відкритий для імпровізації, що дає широкі можливості виконавцеві долучати до витворюваного тексту нові теми, мотиви, образи з урахуванням різних обставин та ситуацій» [45, с. 230]. Б. Романенчук виділяє певну композиційну схемобудову поховального голосіння, яка, на його думку, складається з 3 частин: «1) ліро-епічне змалювання хвороби чи смерти та значення померлого для родини й оцінка його праці; 2) чисто ліричне вираження власних почувань з приводу втрати даної особи, туга, і жаль; 3) середня частина в'яже дві попередні – це поетичні образи: порівняння похорону з весіллям, коли предметом оплакування був хлопець або дівчина, звернення до могили як до зятя, до невістки, заклик до природи, звернення до пташок, до душі покійного (-ї) з проханням відвідувати й не забувати їх» [60, с. 406].

Для народних голосінь «властивий різний ступінь гнучкої семантично-композиційної організованості, від елементарних емоційно напружених викрикувань і до віршованих текстів, ляментацій, сюжетних треносів-поем з різними стилістичними фігурами, тропікою та особливим протяжним мелосом» [46, с. 232]. Голосіння мають свою яскраво виражену інтонаційно-

мелодійну форму: «Репетиційні тони й повторювані мелодичні звороти є тим структурним резервом, який дозволяє розширювати масштаб рядка відповідно до потреб словесного тексту та утримувати його синтаксичну цілісність. Водночас вірші об'єднуються в більші або менші логічно одноцільні групи — тиради» [54, с. 167].

Стиль мови цього жанру можна охарактеризувати як «урочисто-піднесений, небуденний, патетичний» [22, с. 491], який насичений різними художніми засобами, як «лірично-синтаксичні повтори, риторичні запитання-звернення, тавтологічні структури» [22, с. 491]. І. Зварич зазначає, що «особливості поетики голосіння зумовлені відкритістю тексту (можливістю варіювання), своєрідністю обряду та обрядовим часом. Емоційна напруженість, насичена (інколи і переобтяжена) трагізмом, визначає основний стильовий фон голосінь. Тому всі образні та структурно-семантичні засоби мови використовуються з метою підкреслення трагізму ситуації» [33, с. 124-125].

Для поховальних голосінь характерні такі мовно-стилістичні та художньо-образні особливості:

- «будова рівнобіжних рядків за принципом синтаксичного паралелізму (однакового порядку членів речення), яка закладає основи ритмічного упорядкування текстів голосінь» [54, с. 167];
- «присудок часто стоїть у кінці фрази, унаслідок чого типовою стає дієслівна рима — так само, як у думах, лірницьких піснях та староукраїнських літературних пам'ятках» [54, с. 167];
- «віршові рядки організовані зсередини певною кількістю наголосів — залежно від довжини рядка, але не менше двох (рідко одного)» [54, с. 168];
- «високий експресивний тонус плачу інколи зумовлює появу емпізи [риторичний акцент], що виявляється через мелодичне акцентування» [54, с. 168];

- «дієвим інтонаційним чинником у голосіннях є синтаксична конструкція, що регулює тривалість та емоційний тонус фраз, логіку їх співвідношення» [54, с. 168].

За своєю символічністю та поетичністю голосіння найбільш схожі на народні пісні. Як зазначає М. Грушевський, голосіння сильно вплинули на розвиток та формування народної лірики: «Між піснею і плачем існує тісна зв'язь, обопільні запозичення, переходи, обміна поетичними образами і символікою; се до певної міри може рахуватись наслідком пізності наших записів, але почалось воно, очевидно, давно — як тільки лірична пісня, особливо жіноча, стала розвиватись. Мотиви розлуки, жалю, туги, любові, спільні обом категоріям, потворили певні переходи між голосіннями і піснями і увели голосіння властиво в круг ліричної поезії як її частину» [24, с. 151-152].

Отже, голосіння як жанр фольклору відіграє важливу роль у поховальних народних традиціях українців. У них зберігаються культурне життя народу, його світогляд, а фольклорні тексти містять мовні та поетичні засоби, що передають говіркове мовлення різних регіонів країни.

1.3.2. Сучасні дослідження голосінь в українському мовознавстві

Голосіння як жанр українського фольклору ставали предметом філологічних, зокрема й лінгвофольклористичних студій для таких науковців як Л. Главацька, М. Грицик, Л. Іваннікова, І. Коваль-Фучило, В. Конобродська, Ф. Колесса, П. Костючок, О. Курило, З. Лановик, М. Лановик, Г. Магас, М. Новосад, Н. Пастух, Н. Понікаровська, І. Свенціцький, Н. Скворцова, Г. Сочка, А. Ткач, І. Фіцак, О. Шутак та ін.

Вагомий внесок у розвиток української фольклористики стали наукові студії І. Свенціцького над народними голосіннями. Мовознавець серйозно підходив до їх збирання, яке полягало у непростому пошуку різних текстів цього жанру з поодиноких збірок, журналів та газет, яке в результаті переросло у комплексне видання «Етнографічний збірник». Досліджуючи його філологічні здобутки, науковиця О. Шутак наголошує, що «учений детально

простежив генезу та розвиток похоронних плачів, довів приналежність їх до обряду й архаїчність цього жанру уснопоетичної творчості. Вперше в українській фольклористиці розглянув структуру голосіння, надавши епітету роль об'єднуючої сили частин плачу та генератора нових поетичних картин» [76, с. 141].

У дослідженні фольклорних джерел поховальних традицій та обрядів, філологиня Г. Мартинюк стверджує, що «основою голосінь є, з одного боку – первісна віра в магічну силу слова, а з іншого – анімістичні уявлення праслов'ян, які наділяли душу покійного надзвичайними можливостями (як добрими, так і ворожими). Саме ці засадничі передумови появи жанру голосінь забезпечили «живучість» поховальної практики оплакування померлого, яка не втратила своєї актуальності й у пізніші часи, а з появою письма знайшла відображення і в книжній традиції» [49, с. 34].

Як зазначають М. Лановик та З. Лановик, голосіння як жанр «надзвичайно давній і генетично сягає доби магії (що виявляється у анімістичних культових елементах) та жанру замовлянь (до яких наближає часте звертання). З магією похоронна обрядовість виявляє безпосередній зв'язок у тому плані, що предмети, речі та інші атрибути, які торкались чи стосувались покійника (вода обмивання, недопалені свічки тощо) могли використовуватись у чарах та ворожінні з метою закляття чи насланя біди» [45, с. 237].

На основі фольклорних матеріалів та записів фольклористів науковець О. Чугуй звертає увагу на мовно-стилістичні особливості та драматургічні елементи похоронних голосінь: «похоронний обряд завдяки чітко вираженій трагічній колізії гранично сприяв появі такого високодраматургічного монологу, як голосіння, що виник й оформився в самостійний жанр ще тоді, коли люди вірили в магічну силу слова й при цьому намагалися за допомогою його перемогти ворожі сили, повернути життя небіжчикові. Тому й розмовляли з ним, як із живим, прагнучи відговорити, ніби залякати його» [75, с. 250] та стверджує, що «голосіння – не монолог-інформація, а монологпоединок, монолог-докір певному адресату-небіжчикові – навіть тоді,

коли він висловлений у зворушливій, максимально насиченій ліризмом формі» [75, с. 250].

Спираючись на дослідження поховально-поминального фольклору Лемківщини, А. Ткач зазначає, що «голосіння за покійником – це вияв безмежного жалю, розгубленості та подальшої долі тих, хто тяжко переживає смерть близької людини: батьки, дружина, діти. Голосіння здійснюється у різних ситуаціях: у момент смерті чи зразу після неї, під час поховання, у поминальні дні» [69, с. 166].

У поховальних традиціях жителів Прикарпаття голосіння є народнопоетичними творами, в основі яких, як трактує науковиця І. Фіцак, «лежать уявлення про те, що померлий продовжує існувати в невідомому далекому краю, але його зв'язок з оточенням, в якому перебував до смерті, триває. Тому в голосіннях до небіжчика зверталися як до живого, оповідаючи йому свої страждання та жалі, благаючи повернутися» [72, с. 90].

Г. Магас досліджувала спільні мотиви, концепти образи в фольклорних голосіннях Стрийщини, де підсумувала, що «до таких відносяться мотиви розмови із покійним, запрошення його у гостину, величання небіжчика, мотиви прощання, образи птахів, свічки, слідів» [47, с. 97].

Під час мовознавчої фольклорної розвідки І. Коваль-Фучило дослідила та умовно класифікувала пародійні голосіння на 3 групи текстів: «1) ті, що з'явилися внаслідок осмислення необхідності голосити за поганим небіжчиком, якого не хочеться оплакувати; 2) ті, що були складені внаслідок занепаду інституту найманих голосильниць; 3) голосіння, що є складовою частиною анекдоту, який розповідає про гумористичну ситуацію під час похорону» [38, с. 970]. Також науковиця зауважує про схожість та подібність виокремлених груп: «Тексти кожної із цих груп подекуди можуть набувати ознак текстів із двох інших груп. Так, наприклад, голосіння про нелюбого покійника можуть функціонувати в контексті анекдоту чи гуморески. Це ж стосується текстів другої групи. Все ж, до третьої групи відносимо нові тексти, які поза розважальним наративом не побутують» [38, с. 970].

Особливості народних голосінь Гуцульщини описує М. Новосад: «У творенні їх бере участь тільки жіноцтво, вони характеризуються структурною стабільністю й високою художністю. Генетично голосіння сягають міфологічного мислення, в їх поезиці, образній системі збереглося чимало моментів, що йдуть від міфологічного сприйняття навколишнього світу» [56, с. 322]. Дослідниця зазначає, що «вихідним моментом побутування жанру голосінь, тобто сферою його функціонування, має бути якийсь привід, сумна подія в житті людини або ж більш організаційно й структурно оформлена дія, якою є обряд» [56, с. 322].

У результатах лінгвофольклорних студій Л. Главацька звертає увагу на передпоховальні традиції Бойківщини, в якому використовуються голосіння: «Цікавим явищем в бойківських голосіннях є так зване йойкання, суть якого полягає в тому, що дуже голосно й протяжливо жінки повторюють «Ой - ой - ой!»» [12, с. 647]; «для виконання голосінь існували певні правила: найбільше голосять, коли відвідують померлого, коли виносять домовину, біля могили. Не можна плакати над труною після заходу сонця і не радять плакати після поховання» [12, с. 647].

Також поховальні звичаї та обряди бойків аналізувала і З. Небесна, яка звернула увагу на те, як вони трактують для себе жанр голосіння: «це народнопоетичні твори, в основі яких лежать уявлення про те, що померлий продовжує існувати в невідомому краю, але його зв'язок з оточенням, в якому перебував до смерті, триває. Тому в голосіннях до небіжчика зверталися як до живого, оповідаючи йому свої страждання та жалі, благаючи повернутися» [55, с. 59].

У наукових студіях Л. Костюк, яка простежувала особливості поховальної обрядовості галичан, були виокремлені характерні риси голосіння Галичини, оскільки, як стверджує філологиня, вони: «зародилися від окликів болю з приводу втрати дорогої людини. Цей вид народної творчості покликаний був звеличати прилюдно похвалою мерця, тому вони стали складовою частиною поховальної обрядовості. Слід додати, що не можна

голосити після похорону. Якщо після похорону хтось з родини дуже тужить за померлим, голосить і плаче, то цим порушує спокій небіжчика» [41, с. 376].

Систематизуючи та аналізуючи тексти сороміцьких голосінь як різновиду жанру голосіння українців, І. Коваль-Фучило зазначила, що «проникнення сексуально-еротичної тематики в голосильну традицію, її розробленість в цій сфері українського фольклору, тобто варіативність і частотність метафоричних номінативів із статевою семантикою, є доказом важливості порушеної теми в традиційній культурі, а також, попри сміхові напластування, є способом реалізації в голосильній традиції ідеї жалю через припинення сексуального подружнього життя» [37, с. 74].

Отже, сучасний стан наукових розвідок щодо голосінь як окремого жанру усної народної творчості дозволяє зробити висновок про вагомі результати та досягнення у лінгвофольклористиці. Подальші перспективи розвитку досліджень філологів полягають в глибокому вивченні похоронних голосінь на предмет мовних особливостей їх текстів та вивчення й аналіз діалектних рис різних говірок України.

Висновки до розділу 1

Під час теоретичного вивчення та аналізу наукової літератури ми систематизували та узагальнили сучасні дослідження мови усної народної творчості в українському мовознавстві, фольклорні джерела як діалектологічний матеріал у її вивченні, їх цінність для наукових студій лінгвістики, зокрема у дослідженні подільського говору в текстах похоронних голосінь.

Активне зростання уваги науковців до фольклорних жанрів та використання текстів усної народної творчості призвело до появи нової перспективної галузі мовознавства – лінгвофольклористики. Її виникнення дало поштовх філологам детальніше вивчати народну мову, її історію розвитку та функціонування у фольклорних джерелах, простежувати

характерні особливості, явища та тенденції, встановлювати закономірності та окреслювати нові перспективні напрямки роботи.

Аналіз поглядів та міркувань науковців довів, що поняття мови фольклору лінгвісти та фольклористи трактують по-різному через багатогранність явища та складність тлумачення самого поняття фольклору, а також через різні підходи та методи аналізу мовних ознак. Завдяки дослідженню мови усної народної творчості можна краще з'ясувати джерела формування та розвитку літературної мови, глибше пізнати національну самобутність та світогляд народу, його специфічну мовно-культурну картину світу.

Попри різні думки та точки зору щодо тлумачення мови усної народної творчості, мовознавці одностайні у важливості фольклорних матеріалів як цінних діалектографічних джерел у лінгвофольклористиці. Науковці наголошують, що аналіз народнопоетичних творів дозволить детальніше з'ясувати їх мовні особливості на різних структурних рівнях, розглядати художньо-словесну побудову текстів з різних лінгвістичних аспектів, порівнювати мовні ознаки та явища в різних діалектах та наріч та окреслювати перспективи нових філологічних розвідок.

Джерела усної народної творчості слугують вагомим евристичним матеріалом для діалектологічних студій, зокрема у більш детальному вивченні подільського говору. На основі польових етнографічних записів можна дослідити мовні особливості діалекту Поділля, простежити формування та побутування народнопоетичної мови та культури подолян.

Одним із особливих жанрів української народної творчості є голосіння, що посідають важливе місце у поховальних народних традиціях України. У них відображені особливості народної мови та культури українців у непростий період їхнього життя, коли вони втрачають близьких людей та вшановують їх пам'ять, проводжаючи в останню путь.

Сучасний стан дослідження голосінь як жанру українського фольклору полягає у активному вивченні його сутності, структури, художньо-

стилістичних особливостей та явищ, спільні та відмінні риси у різних регіонах України. Подальші перспективи наукових розвідок мовознавців текстів голосінь вбачаємо у вивченні їх діалектних особливостей та аналізу говіркових рис різних наріч нашої країни.

РОЗДІЛ 2.

ТЕКСТИ ГОЛОСІНЬ ЯК ДЖЕРЕЛО ДІАЛЕКТОЛОГІЇ ПОДІЛЛЯ

2.1. Подільські діалектні особливості текстів етнографічної збірки І. Свенціцького «Похоронні голосіння»

Видання науковця-дослідника І. Свенціцького «Похоронні голосіння» – це зібрання фольклорних текстів голосінь, що були записані з різних куточків тогочасної етнічної України, зокрема Галичини, Гуцульщини, Бойківщини, Поділля, Київщини, Чернігівщини, Курщини, Харківщини, Херсонщини, Катеринославщини, у період з 1904-1910 роки. До нього увійшло 288 голосінь, частина з яких (149) – передруки з різних опублікованих джерел, а решта (139) – абсолютно нові тексти усної народної творчості.

Як наголошував І. Свенціцький, «хоч зібраний матеріал далеко не вичерпує всього багатства народньої української поезії сього роду, то все таки перед нами досить ярка картина почувань і уяви значної частини українських земель» [61, с.1], а також дослідник сподівався, що «том сей зверне увагу ширших кругів української суспільности на сю так мало досліджену область народньої словесности і дасть можливість дальшим дослідникам збільшити його обєм у кілька разів» [61, с. 1].

Особливістю збірки є виклад матеріалу з погляду етнографічного поділу українських земель, тобто із заходу на схід. Упорядник пояснює це тим, що на меті було продемонструвати мовно-поетичний зв'язок голосінь з конкретною місцевістю, щоб читачі змогли прослідкувати подібні та відмінні риси фольклорних текстів із сусідніх регіонів.

Окрім поділу за територіальною приналежністю, усі голосіння систематизовані відповідно до виконавця – особи, що оспівує свого близького родича чи знайомого, аби, як наголошував автор упорядкованого видання, краще відчувати особливості цього жанру як з точки зору художнього, так і мовно-композиційного стилю [61, с. 2].

Значення цієї збірки важко переоцінити, адже вона є абсолютно новаторською працею тогочасної філологічної науки. Видання стало плодом завершеної довготривалої збирацької та аналітичної роботи українських фольклористів та мовознавців, яке досі не втратило своєї актуальності.

Для нашого дослідження були використані 45 текстів, які були зафіксовані на теренах тогочасного подільського регіону і мали відповідні ремарки – *Поділ. губ., Вінн. пов., Гайс. пов., на Под.*, а їх тексти містили в собі характерні ознаки та риси діалекту Поділля, що стали предметом нашого аналізу на різних рівнях мовної структури.

2.2.1. Фонетичний мовний рівень

На фонетичному рівні в проаналізованих текстах усної народної творчості були зафіксовані такі діалектні риси текстів голосінь:

1. Повне або часткове нерозрізнення ненаголошених голосних [e] / [и]:

- у корені іменників: *щибитушко* (2, с. 35), *приятильки* (2, с. 48), *христила* (2, с. 53),
- у корені дієслів: *лижиш* (2, с. 36), *плитете* (2, с. 48), *политіли* (2, с. 89),
- у суфіксах іменників: *пташички* (2, с. 47), *дочичко* (2, с. 47), *стежички* (2, с. 47), *книжички* (2, с. 54), *горличко* (2, с. 89),
- у закінченні іменників: *господари* (2, с. 69), *чоловічи* (2, с. 69), *дітий* (2, с. 69), *очий* (2, с. 69); займенників: *мени* (2, с. 35), *себи* (2, с. 35), *теби* (2, с. 79),
- у закінченні дієслів: *лазите* (2, с. 35), *заплачи* (2, с. 47), *прийдиш* (2, с. 69), *не буди* (2, с. 69), *заплите* (2, с. 88), *встаньти* (2, с. 88), *порадьти* (2, с. 88), *зможети* (2, с. 89), *прийдеши* (2, с. 107), *покидаєти* (2, с. 107),
- у частці *не* з дієсловами: *ни буде* (2, с. 34), *ни надивалася* (2, с. 34), *ни гудувала* (2, с. 35), *ни досипляла* (2, с. 35), *ни мала* (2, с. 47), *ни було* (2, с. 53), *ни побачусь* (2, с. 54), *ни орав* (2, с. 60), *ни сіяв* (2, с. 60), *ни бачили* (2, с. 68), *ни здибали* (2, с. 68);
- у прикметниках: *нивеселу* (2, с. 35), *милишенькая* (2, с. 54);
- у займенниках: *ниякої* (2, с. 34);

- у сполучниках: *ниначе* (2, с. 54).

Ця риса є характерною для подільських говірок південно-західного наріччя української мови [3, с. 209].

2. Повне або часткове нерозрізнення ненаголошених голосних [o] / [y]: *налюбовалася* (2, с. 35), *гудувала* (2, с. 35), *догудоване* (2, с. 36), *мугили* (2, с. 69), *чолувіка* (2, с. 69).

І. В. Гороф'янюк зазначає повне або часткове нерозрізнення фонем /o/ та /y/ в ненаголошених позиціях як типову рису подільської діалектної фонетики [15].

3. Кінцевий приголосний [т] у формах 3-ї особи дієслів теперішнього часу однини та множини твердий: *дадут* (2, с. 35), *прийміт* (2, с. 35), *співають* (2, с. 47), *позаростають* (2, с. 47), *посадит* (2, с. 47), *будут щебетати* (2, с. 68), *зробит* (2, с. 88), *везут* (2, с. 106).

Ця риса є типовою для подільського діалекту південно-західного наріччя української мови [15; 21, с. 79].

4. Оглушення дзвінкого [з] у префіксі *роз-*: *росцвила* (2, с. 47), *росплітати* (2, с. 48), *росчеше* (2, с. 48), *роскажи* (2, с. 118).

Лінгвіст Б. Коваленко зазначає цю рису як типову для діалектної фонетики подільського регіону [34, с. 221].

5. Фонетично видозмінені форми числівників: *їдно* (2, с. 79).

Ця риса є типовою для подільських говірок південно-західного наріччя української мови [21, с. 79].

6. Ствердіння м'якого [р']: *поратує* (2, с. 48), *господара* (2, с. 68).

І. Матвіяс, І. Гороф'янюк зазначають цю рису як типову для подільської діалектної фонетики [15; 51, с. 69].

7. Оглушення дзвінкого [з] перед глухим приголосним: *с кого* (2, с. 54), *с ким* (2, с. 54).

Ця риса є типовою для подільського діалекту південно-західного наріччя української мови [34, с. 221].

8. Відсутність чергування [д] // [дж]: *випроважаю* (2, с. 35), *провожати* (2, с. 47), *виражаєте* (2, с. 48).

Лінгвіст П. Гриценко зазначає цю рису як типову для діалектної фонетики подільського регіону [21, с. 79].

9. Уживання приголосних звуків:

- [ш] на місці [шч]: *шо* (2, с. 35, 60).

Ця риса є характерною для подільських говірок південно-західного наріччя української мови [34, с. 223].

- [н] на місці [л]: *маненьких* (2, с. 35).

Лінгвіст С. Бевзенко зазначає цю рису як типову для діалектної фонетики подільського регіону [3, с. 210].

10. Уживання голосних звуків:

- [е] на місці [і]: *меж* (2, с. 128).

Ця риса є характерною для подільських говірок південно-західного наріччя української мови [34, с. 219].

- [а] на місці [е]: *сонячко* (2, с. 36).

Лінгвіст І. Матвіяс зазначає цю рису як типову для діалектної фонетики подільського регіону [51, с. 70].

- [а] на місці [о]: *зазулька* (2, с. 68).

Ця риса є типовою для подільського діалекту південно-західного наріччя української мови, на думку Б. Коваленка [34, с. 219].

Зауважимо, що також виявлена риса звукового оформлення аналізованих голосінь, які не декларовані науковцями (С. Бевзенко, І. Гороф'янюк, П. Гриценко, Б. Коваленко, І. Матвіяс) як типово подільські у текстах, записаних в 1904-1910 роках, фіксуємо літеру *ї* на місці давнього *ѣ* в: 1) іменниках: *діти* (2, с. 35, 69, 118), *подушці* (2, с. 36), *хаті* (2, с. 36, 53), *слізми* (2, с. 42), *землі* (2, с. 47, 60, 89), *утіху* (2, с. 47), *обисті* (2, с. 47), *могилі* (2, с. 47), *братіку* (2, с. 47, 122), *сестричці* (2, с. 47), *світі* (2, с. 48, 68, 79, 88, 107), *дівчата* (2, с. 48), *сусіди* (2, с. 48), *сироті* (2, с. 48), *сорочці* (2, с. 54), *дорозі* (2, с. 60, 88), *втіхо* (2, с. 60), *весні* (2, с. 68), *вулиці* (2, с. 69), *водиці* (2, с. 69), *гості* (2, с. 69, 107),

яблуні (2, с. 89), весіллячко (2, с. 106), вівці (2, с. 118), полі (2, с. 128), сні (2, с. 128); 2) дієсловах: *натішилася* (2, с. 35, 68), *тішать* (2, с. 35), *розгнівалася* (2, с. 35), *надіялася* (2, с. 41), *винисить* (2, с. 47), *надівочилася* (2, с. 47), *прогніввити* (2, с. 48), *роплітати* (2, с. 48), *сіяв* (2, с. 60), *воліла* (2, с. 60), *виділи* (2, с. 68), *літаєш* (2, с. 68), *утішить* (2, с. 79), *заплітали* (2, с. 88), *прийдить* (2, с. 89), *вилізає* (2, с. 89), *простить* (2, с. 89); 3) прикметниках: *недогодовані* (2, с. 35), *недорослі* (2, с. 35), *тісенької* (2, с. 47), *последню* (2, с. 53), *тісну* (2, с. 60), *глибокої* (2, с. 69); 4) займенниках: *міні* (2, с. 35), *цім* (2, с. 47), *цілий* (2, с. 69), *всіх* (2, с. 69), *ніхто* (2, с. 128), *нічого* (2, с. 128); 5) прислівниках: *тоді* (2, с. 48), *справді* (2, с. 35), *ніколи* (2, с. 54), *ніде* (2, с. 128); 6) службових частин мови: *ні* (2, с. 47), *ніж* (2, с. 53, 128).

Серед проаналізованих текстів голосінь на фонетичному рівні було зафіксовано 10 діалектних ознак та рис (Додаток А). Усі належать до типових особливостей подільських говірок південно-західного наріччя української мови. Також була виявлена риса (буква *ї* у словах на місці давнього *ѣ*), що можна пояснити особливостями графічної системи української мови початку ХХ ст.

2.2.2. Морфологічний мовний рівень

На морфологічному рівні в проаналізованих текстах усної народної творчості були зафіксовані такі діалектні риси голосінь у словоформах різних частин мови.

І. Іменники.

1. Наявність флексій *-и* у формі Р. в. одн. іменників III відміни: *радости* (2, с. 34), *старости* (2, с. 47), *матери* (2, с. 48), *смерти* (2, с. 53).

Мовознавець С. Бевзенко зазначає цю рису як характерну для південноподільських говірок [3, с. 210], зокрема, приклади цього явища зафіксовані в говірках півдня Вінниччини.

2. Варіанти закінчень іменників у Кл. в.: *княгиньо* (2, с. 35), *господару* (2, с. 68).

Ця риса є типовою для подільського діалекту південно-західного наріччя української мови [51, с. 73].

3. Пошанівна форма множини: *мамцю мої* (2, с. 89), *татку мої* (2, с. 89), *таточку мої* (2, с. 106), *таточку наші* (2, с. 106).

Пошанівна форма множини не є типовою ознакою подільського діалекту, однак вона характерна для багатьох обрядових народних пісень, зокрема і голосінь, та фіксується в багатьох українських говорах.

4. Нетипове словотвірне використання суфіксів:

- *-ечк-*: *ручечки* (2, с. 35), *ножечки* (2, с. 35), *дочечко* (2, с. 41);
- *-ичк-* : *дочичко* (2, с. 47), *батичка* (2, с. 69);
- *-к-*: *мамко* (2, с. 35, 79), *ямки* (2, с. 41),

Мовознавець П. Гриценко зазначає, що у словотворі подільського діалекту іменники іноді можуть утворюватися за допомогою суфіксів *-к-*, *-ечк-*, *-ичк-*, тому з цими суфіксами ця риса є типовою [51, с. 70].

II. Прикметники.

1. Нестягнені форми прикметників: *болячая* (2, с. 35), *недогудованная* (2, с. 35), *недоплеканная* (2, с. 35), *коханії* (2, с. 47), *приболячая* (2, с. 53), *ріднесенькая* (2, с. 54), *чорнобривая* (2, с. 54), *уродливая* (2, с. 54), *тонесенькії* (2, с. 54), *ріднесенькії* (2, с. 54), *бліднії* (2, с. 54), *біднії* (2, с. 54), *милисенькая* (2, с. 54), *темная* (2, с. 54), *висушена* (2, с. 54), *незабутная* (2, с. 54), *разлучная* (2, с. 128).

Нестягнені форми прикметників не є типовою рисою подільської граматики, натомість численні фіксації випадків вживання цього явища в текстах голосінь зумовлені їх римованістю.

III. Дієслова.

1. Використання інфінітивного суфікса *-ть*: *читать* (2, с. 54), *писать* (2, с. 54), *получать* (2, с. 54), *співать* (2, с. 54), *дивувать* (2, с. 54), *давать* (2, с. 60).

Інфінітивний суфікс *-ть* не є типовою рисою подільської граматики, натомість численні фіксації випадків вживання цього явища в текстах голосінь зумовлені їх римованістю.

2. Скорочена форма слова «бути» в майбутньому часі: *будем бачитися* (2, с. 88), *будем жити* (2, с. 88), *будем робити* (2, с. 106).

Мовознавець І. Матвіяс зазначає цю рису як типову для подільської діалектної фонетики [51, с. 71].

3. Препозитивне вживання частки *-ся*: *ся натїшила* (2, с. 35), *ся налюбовала* (2, с. 35), *ся дочекала* (2, с. 35), *ся простягали* (2, с. 35), *ся всміхали* (2, с. 35), *ся надивити* (2, с. 35), *ся надіяла* (2, с. 41), *ся вибираєш* (2, с. 41), *ся пишати* (2, с. 47), *ся забавло* (2, с. 47), *ся вспоминаєш* (2, с. 47), *ся помоли* (2, с. 48), *ся подиви* (2, с. 48), *ся всміхни* (2, с. 48), *ся молила* (2, с. 53), *ся звалила* (2, с. 53), *ся забираєш* (2, с. 54), *ся подивили* (2, с. 54), *ся зостать* (2, с. 54), *ся огорчив* (2, с. 69), *ся журиш* (2, с. 79), *ся сварили* (2, с. 118), *ся били* (2, с. 118).

Ця риса є характерною для подільських говірок південно-західного наріччя української мови [51, с. 70].

4. Усічені форми закінчень дієслів I ос. мн.: *умієм* (2, с. 48), *забудем* (2, с. 34).

Ця риса є типовою для подільського діалекту південно-західного наріччя української мови [34, с. 226].

5. Нетипове словотвірне використання префікса *об-*: *облишила* (2, с. 41), *обходили* (2, с. 41).

Словотвірне використання префіксів *об-* не є типовою рисою подільської граматики, натомість Б. Коваленко зазначає лише про використання протетитичних [ʋ] і [ɛ] [34, с. 222].

IV. Займенники.

1. Нестягнені форми займенників: *тії* (2, с. 35), *ції* (2, с. 68), *такії* (2, с. 69), *тую* (2, с. 89).

Лінгвіст І. Матвіяс зазначає цю рису як типову для діалектної фонетики подільського регіону [51, с. 70].

2. Уживання варіантів займенників: *єго* (2, с. 35), *тім* (2, с. 48), *мня* (2, с. 54, 69).

Ця риса є типовою для подільського діалекту південно-західного наріччя української мови [21, с. 70].

V. Прислівники.

1. Особливі форми вищого ступеня порівняння прислівників, утворені за допомогою суфіксів *-ішч*, *-чч* та інші: *лучче* (2, с. 48, 60), *лутше* (2, с. 127), *скоріщи* (2, с. 53).

Як зауважує І. Гороф'янюк, у формах вищого й найвищого ступенів порівняння прикметників чи прислівників наявність суфіксів *-ішч-*, *-ч-* є типовим явищем для подільської морфології [15].

2. Скорочені форми прислівників: *чом* (2, с. 60, 118).

Мовознавець Б. Коваленко зазначає цю рису як типову для подільської діалектної фонетики [34, с. 226].

VI. Службові частини мови:

1. Пом'якшення кінцевого приголосного частки *хоч*: *хоть* (2, с. 54, 128).

Лінгвіст І. Матвіяс зазначає цю рису як типову для діалектної фонетики подільського регіону [34, с. 72].

Серед проаналізованих текстів голосінь на морфологічному рівні було зафіксовано 15 діалектних ознак та рис (Додаток А). Більшість з них (11) є типовими особливостями подільських говірок південно-західного наріччя української мови, лише 4 – до нетипових рис.

2.2.3. Лексичний мовний рівень

На лексичному рівні в проаналізованих текстах усної народної творчості були зафіксовані велика кількість діалектної лексики голосінь, яку ми систематизували за частинами мови.

1) Іменників:

- *биндочки* 'стрічки весільного вінка': *Ти ж то мені лишила биндочки і кісники, я коли на них гляну, то буду слезами обливати* (2, с. 47),

- *зазулька* ‘здріб. Зозуля’ [52, с. 157]: **Зазулько** ж наша кохана, яких ти родичів забажала? (1, с. 47), *А буде зазулька* кувати, *Я буду ходити* — *тай питати* (2, с. 68),

- *манечка* ‘маленька дитина’: *Хто тебе, манечко, доглядати буде, там пильнувати буде?* (2, с. 35),

- *полики* ‘вишивка на рукавах жіночої блузи, сорочки’: *Хто ж мені такі гарні полики пошиє так, як ти?* (2, с. 47),

- *світилки* ‘незаміжні сестри жениха на весіллі, що виконує обряд тримання свічки та інші організаційні дії’: **Світилки** мої, *приятильки* мої, *сусіди мої молоді!* (2, с. 48),

2) Дієслів:

- *забігти* ‘захотіти’: *Чого ж ти такої хати забіг сумної та невеселої?* (2, с. 35),

- *здибати* ‘зустріти’: *Чи ни бачили мого господара, чи не здибали, чи ни виділи?* (2, с. 68),

- *надівочитися* ‘дівувати’: *Ти ж то, серце Ганусю, не надівочилася* (2, с. 47),

- *олійти* ‘хотіла’: **Оліла** ж би я, мій Васильку, *скоріци вмерти, ніж я мала діждатись твоєї смерти* (2, с. 53);

- *поратувати* ‘допоможе’: *Хто тепер мені pomoже, хто мене поратує* (2, с. 48),

3) Прикметників та дієприкметників:

- *завальна* ‘має великі розміри та вагу’: *А яка ж зима завальна тобі стала на дорозі!* (2, с. 41),

- *невінена* ‘невінчена’: *Дочко моя, молода моя, невінена, смутна та невесела, на що ти покинула мене* (2, с. 48),

- *ружовая* ‘трояндова’: *Ти ж то красно росцвила, як ружовая квітка, так скоро й завяла* (2, с. 47),

4) Прислівники:

- *відки* ‘звідки’: *Господарю, я тебе **відки** буду виглядати?* (2, с. 69),
- *багацько* ‘багато’: *У людей же то **багацько** є дітей тай живуть, а у мене було* (2, с. 35),
- *теперки*(і) ‘тепер’: *А як я буду без тебе **теперкі**?* (2, с. 35), *А **теперки** вас прийшлося ховати* (2, с. 106),
- *тільки* ‘тільки’: *Люди дітей женять, заміж отдають, а я **тільки** в землю ховаю* (2, с. 35).

5) Займенники:

- *се* ‘це’: *Куди ж ти **се** убралася?* (2, с. 47),

6) Прийменники:

- *од* ‘від’: *Орличко ж моя, чого ти поинула **од** мене, доцю моя?* (2, с. 35),
*Дитино ж моя болячая, чого ж ти пішла **од** мене* (2, с. 35),

7) Части:

- *най* ‘хай’: *Приснись хоть в сні, **най** я побачу тебе!* (2, с. 128).

У текстах голосінь також засвідчено вживання, припускаємо, сталих висловів:

- *в подушках тримала* ‘дуже пильнувати’: *Я не дала вітрові дути на тебе, а все **в подушках** тебе **тримала*** (2, с. 36),
- *йти в землю* ‘помирати’: *Чого ж ти такий малесенький, та **в землю ідеш*** (2, с. 36).

Серед проаналізованих текстів голосінь на лексичному рівні було зафіксовано 22 діалектні одиниці (Додаток А). Серед них представлені 18 слів із повнозначних частин мови: 5 іменників, 5 дієслів, 4 прислівників, 3 прикметників та дієприкметників, 1 займенник; 2 слова із службових частин мови: 1 прийменників та 1 части, а також 2 фразеологізми. Можемо підсумувати, що тексти голосінь містять унікальну подільську лексику, вивчення яких дозволяє краще зрозуміти мовне багатство Поділля.

2.2.4. Синтаксичний мовний рівень

На синтаксичному рівні в проаналізованих текстах усної народної творчості були зафіксовані такі діалектні риси:

1. Ускладнення присудка кількома частками для більшої експресивності, виразності, точності висловлення у моделях:

- «ж + то»: *Боже, у людей же то багацько є дітей тай живуть* (2, с. 35), *ти ж то у нас щира дитина була* (2, с. 47), *ми ж то любили тебе* (2, с. 47), *ти ж то мені ясно засвітила* (2, с. 47), *ми ж то думали тебе до шлюбу провозжати* (2, с. 47), *ми ж то думали з тебе утіху мати* (2, с. 47), *ти ж то не впомнаєш ся у мене* (2, с. 47), *Хто ж то буде коханії тії квіточки* (2, с. 47), *хто ж то буде ті книжки читать* (2, с. 53), *хто ж то буде так тонко в церкві співать* (2, с. 53), *ти ж то був добрий синочок у нас* (2, с. 61), *ми ж то думали при тобі віка доживати* (2, с. 61), *Ми ж то старали ся для тебе* (2, с. 61), *Я ж то на тебе не надивилася* (2, с. 61), *Ти ж то рано покидаєш нас* (2, с. 69), *мені ж то гірпнько буде в світі жити з вами* (2, с. 69), *ти ж то їх любив та жалував* (2, с. 69), *ти ж то доглядав та пильнував їх* (2, с. 69), *ти ж то уже не журиш ся нами* (2, с. 79), *ти ж то не жалуєш нас* (2, с. 79), *Хто ж то про дітий буде дбати* (2, с. 79), *Нам то ж сиротам горе в світі жити буде* (2, с. 107), *Ми ж то жили, ни билися* (2, с. 118), *Я ж то тішилася тобою* (2, с. 388).

- «що (шо) + ж»: *На шо ж ти мене покинула?* (2, с. 35), *на шо ж ти нас покинув* (2, с. 61), *На що ж ти мене покинув з цими діточками* (2, с. 69), *На що ж ти мене покидаєш* (2, с. 79), *на що ж та мене самого лишаєш* (2, с. 79).

- «та + шо + ж»: *Та шо ж я тепер буду робити* (2, с. 61), *та шо ж я буду казати* (2, с. 61).

- «ж + це (се)»: *Що ж се тепер станєся з тобою* (2, с. 388).

- «і + то»: *а у мене було одно, та і то Бог взяв* (2, с. 35).

Мовознавиця О. Сьоміна зазначає цю рису як типову для подільської діалектного синтаксису [68, с. 136-137].

2. Варіантність прийменниково-відмінкових словоформ:

- «по + род. відм.» замість нормативної «в + род. відм.»: *жити по чужих людях* (2, с. 48),
- «по + род. відм.» замість нормативної «в + місц. відм.»: *жити по чужих хатах* (12 с. 48),

Лінгвіст С. Бевзенко зазначає цю рису як типову для діалектної фонетики подільського регіону [34, с. 211-212].

Також у текстах голосінь подільського діалекту південно-західного наріччя часто простежувалася висока частота використання зменшено-пестливих форм у звертаннях до іменників на позначення:

- членів сім'ї, родичів та близьких людей: *мамко* (2, с. 35, 88), *мамочко* (2, с. 89, 118), *мамцю* (2, с. 89), *дитинко* (2, с. 35), *дитиночко* (2, с. 35), *доцю* (2, с. 36), *дочечко* (2, с. 41), *братіку* (2, с. 47), *подруженько* (2, с. 48), *товаришко* (2, с. 48, 127), *любко* (2, с. 88, 118), *любчику* (2, с. 106), *татку* (2, с. 107), *сестричко* (2, с. 118);
- членів сім'ї у порівнянні з тваринами: *голубе* (2, с. 60, 106, 122), *голубко* (2, с. 35-36, 48, 79, 128), *голубонько* (2, с. 48), *голубочко* (2, с. 35, 118), *голубчику* (2, с. 69, 106), *орличко* (2, с. 35), *зозулько* (2, с. 35, 69, 128), *соколе* (2, с. 60), *соколику* (2, с. 122), *рибцю* (2, с. 89),
- членів сім'ї у порівнянні з природними об'єктами: *зірочко* (2, с. 35), *зіронько* (2, с. 47).

Отже, серед проаналізованих фольклорних текстів голосінь на синтаксичному рівні було зафіксовано 2 діалектні риси (Додаток А).

2.2. Подільські діалектні особливості текстів збірки І. Коваль-Фучило «Голосіння»

Видання І. Коваль-Фучило «Голосіння» – це збірник українських народних голосінь, тексти яких були зібрані з усіх регіонів України, а також з етнічних земель сусідніх країн. Він був виданий до 100-річчя від збірника голосінь І. Свенціцького та В. Гнатюка. Для його створення дослідниця використала та упорядкувала не лише друковані та архівні записи голосінь

різних збирачів, а й власні матеріали. Серед фольклорних текстів можна знайти як уже раніше видані рукописи з різних джерел (усього 561 текст), так і тексти голосінь, що опубліковані вперше (усього 658 текстів).

Про складнощі роботи над упорядкуванням видання наголошує І. Коваль-Фучило: «Через специфіку побутування і складнощі у фіксації голосіння значно рідше, порівняно з іншими жанрами, потрапляли в колекції записувачів і в архівні фонди. Пропоноване видання підсумок багатолітньої роботи упорядника в цій галузі фольклору» [13, с.3].

Особливістю збірки є поділ усіх упорядкованих текстів голосінь на 4 голосильні традиції: наддніпрянська, поліська, бойківсько-опільська та гуцульсько-подільська. У кожній із них, окрім безпосередньо фольклорних текстів, міститься інформація про специфіку функціонування жанру та народні вірування й уявлення, що пов'язані із побутуванням голосінь. Авторка намагалася максимально зберегти автентичність творів усної народної творчості, що були опубліковані за першоджерелами, зберігши їх тогочасний правопис та внісши мінімальні корективи у мовному оформленні.

Родзинкою збірки є компакт-диск, що містить аудіозаписи упорядкованих голосінь, а також їх аудіо- та відеофіксацією живого виконання в обрядовій ситуації. Прослуховування голосінь дозволяє максимально зануритися в побутування жанру в житті та культурі українського народу, глибше зрозуміти їх поховальні традиції та звичаї та переосмислити їх як особливий жанр у системі уснопоетичної народної творчості.

Для нашого дослідження були використані 159 текстів із гуцульсько-подільської голосильної традиції, які були зафіксовані на теренах Поділля, а тексти яких містили в собі характерні риси та ознаки подільського говору, що стали предметом нашого аналізу на різних рівнях мовної структури.

2.2.1. Фонетичний мовний рівень

На фонетичному рівні в проаналізованих текстах усної народної творчості були зафіксовані такі діалектні риси голосінь:

1. Повне або часткове нерозрізнення ненаголошених голосних [е] / [и]:

- у корені іменників: *щибитушко* (1, с. 602),
- у корені дієслів: *будем чикати* (1, с. 592), *вибираєтесь* (1, с. 589, 644), *винисіть* (1, с. 604), *заберається*, *заберасися* (1, с. 599, 601), *заплите* (1, с. 595), *лижит* (1, с. 600, 643), *плитете* (1, с. 593), *политіли* (1, с. 599), *принисе* (1, с. 592),
 - у суфіксах іменників: *книжички* (1, с. 591), *пташички* (1, с. 604), *стежички* (1, с. 596-597),
 - у суфіксах дієслів: *вибиритесь* (1, с. 666),
 - у закінченні іменників: *господари* (1, с. 598), *дітий* (1, с. 598), *очий* (1, с. 603), *поли* (1, с. 598), *чоловічи* (1, с. 598),
 - у закінченні дієслів: *буди доглядати буди* (1, с. 597), *вибачайти* (1, с. 592), *вибирається* (1, с. 599), *відправляється* (1, с. 648), *відчиняйти* (1, с. 592), *догляни* (1, с. 597-598), *заплачи* (1, с. 597), *застеляйти* (1, с. 592), *збиреш* (1, с. 664), *лишаєти* (1, с. 598), *не буди* (1, с. 598), *не зможети* (1, с. 599), *плачи* (1, с. 643), *побачемось* (1, с. 676), *пригорни* (1, с. 598), *прийдеи* (1, с. 596), *прийдиш* (1, с. 598), *прощайти* (1, с. 592), *роскажети* (1, с. 592),
 - у частці *не* з дієсловами: *ни бачили* (1, с. 605), *ни билися* (1, с. 605), *ни брати* (1, с. 607), *ни буде* (1, с. 590), *ни любили* (1, с. 592), *ни мала* (1, с. 604), *ни надивилася* (1, с. 603), *ни побачусь* (1, с. 591), *ни приласкаєти* (1, с. 592), *ни прощається* (1, с. 592), *ни сварилися* (1, с. 605), *ни хтіли* (1, с. 592),
 - у прикметниках: *милисенькая* (1, с. 591), *невиселая* (1, с. 649), *нивеселу* (1, с. 602), *однесинька* (1, с. 646), *слабесинька* (1, с. 644),
 - у займенниках: *мени* (1, с. 602), *міні* (1, с. 686), *міні* (1, с. 591, 603), *себи* (1, с. 602), *теби* (1, с. 591, 597-598), *щось-нибудь* (1, с. 599),
 - у числівниках: *п'ядисятиріччя* (1, с. 695),
 - у прислівниках: *добри* (1, с. 597),
 - у сполучниках: *ниначе* (1, с. 591),
 - у частках: *жи* (1, с. 591, 595), *нати* (1, с. 669),
 - у вставних словах: *можу* (1, с. 592).

Ця риса є характерною для подільських говірок південно-західного наріччя української мови [3, с. 209].

2. Повне або часткове нерозрізнення ненаголошених голосних [o] / [y]: *чолувіка* (1, с. 601), *гудувала* (1, с. 602), *мугили* (1, с. 603), *не налюбовалася* (1, с. 604), *бозові* (1, с. 718).

І. Гороф'янюк зазначає повне або часткове нерозрізнення фонем /o/ та /y/ в ненаголошених позиціях як типову рису подільської діалектної фонетики [15].

3. Кінцевий приголосний [т] у формах 3-ої особи дієслів теперішнього часу однини та множини твердий: *будут розцвітати* (1, с. 605), *будут щебетати* (1, с. 605), *везут* (1, с. 605), *дадут* (1, с. 607), *звут* (1, с. 649), *зробит* (1, с. 595), *лежат* (1, с. 642), *носит* (1, с. 591), *позаростають* (1, с. 596), *порадит* (1, с. 641), *посадит* (1, с. 597), *прийміт* (1, с. 602), *співають* (1, с. 604), *стоїт* (1, с. 642), *ходить* (1, с. 590).

Ця риса є типовою для подільського діалекту південно-західного наріччя української мови [21, с. 79].

4. Оглушення дзвінкого [з] у префіксі *роз-*: *роскажи* (1, с. 602, 641, 646), *ростанимся* (1, с. 589), *росцвила* (1, с. 596), *росчесше* (1, с. 593).

Лінгвіст Б. Коваленко зазначає цю рису як типову для діалектної фонетики подільського регіону [34, с. 221].

5. Одзвінчення глухих приголосних: *звітки* (1, с. 598), *дохтор* (1, с. 660).

Ця риса є характерною для подільських говірок південно-західного наріччя української мови [3, с. 209].

6. Відсутність чергування [д] // [дж]: *випроважаю(ли)* (1, с. 604, 664, 701, 706), *виражаєте* (1, с. 593), *поражуся* (1, с. 594), *провождати* (1, с. 596, 718), *виражати* (1, с. 658, 678, 695), *хожу* (1, с. 663), *прохождали* (1, с. 696), *порадюсь* (1, с. 699).

Мовознавець С. Гриценко зазначає цю рису як типову для діалектної фонетики подільського регіону [21, с. 79].

7. Фонетично видозмінені форми числівників: *їдно* (1, с. 603), *восмеро* (1, с. 659), *їднесенька* (1, с. 663).

Ця риса є типовою для подільського діалекту південно-західного наріччя української мови [21, с. 79].

8. Ствердіння м'якого [p']: *господара* (1, с. 605), *кобзара* (1, с. 665), *спорадився* (1, с. 723), *поратувати* (1, с. 593).

Лінгвісти І. Матвіяс та І. Гороф'янюк зазначають цю рису як типову для діалектної фонетики подільського регіону [15; 51, с. 69].

9. Відсутність протетичного [в]: *улиця* (1, с. 713).

Мовознавець Б. Коваленко зазначає цю рису як типову для подільської діалектної фонетики [34, с. 222].

10. Явище перезвуку ([e] на місці давнього ę після м'яких приголосних): *взев* (1, с. 607), *ек* (1, с. 643).

Ця риса є типовою для подільського діалекту південно-західного наріччя української мови [3, с. 209].

11. Ствердіння приголосних: *сталовані* (1, с. 653), *дадькові* (1, с. 665), *лагли* (1, с. 723), *слезами* (1, с. 596).

Лінгвіст П. Гриценко зазначає цю рису як типову для діалектної фонетики подільського регіону [21, с. 75].

12. Випадання приголосних: *п'ядисятиріччя* (1, с. 695), *світа сонця* (замість *світла сонця*) (1, с. 689).

Ця риса є характерною для подільських говірок південно-західного наріччя української мови [51, с. 69].

13. Нерозрізнення [e] / [i] в ненаголошеній позиції: *покидаіш* (1, с. 590).

Мовознавець І. Матвіяс зазначає цю рису як типову для подільської діалектної фонетики [51, с. 68].

14. Оглушення дзвінкого [з] перед глухим приголосним: *с кого* (1, с. 591), *с ким* (1, с. 591, 646).

Ця риса є типовою для подільського діалекту південно-західного наріччя української мови [34, с. 221].

15. Уживання приголосних звуків:

- [д] на місці [жд]: *страденна* (1, с. 689);

Ця риса є характерною для подільських говірок південно-західного наріччя української мови [51, с. 68].

- [дз] на місці [з]: *хадзяїну* (1, с. 642);

Мовознавець С. Гриценко зазначає цю рису як типову для подільської діалектної фонетики [21, с. 79].

- [г] на місці [г]: *господару* (1, с. 608);

Ця риса є типовою для подільського діалекту південно-західного наріччя української мови [34, с. 222].

- [ш] на місці [шч]: *нашо* (1, с. 593, 602, 693), *шо* (1, с. 604, 734), *шоб* (1, с. 642), *ше* (1, с. 691);

Лінгвіст Б. Коваленко зазначає цю рису як типову для діалектної фонетики подільського регіону [34, с. 223].

16. Уживання голосних звуків:

- [о] на місці [а]: *хозяювати* (1, с. 599, 601);

Мовознавець С. Бевзенко зазначає цю рису як типову для подільської діалектної фонетики [3, с. 209].

- [і] на місці [а]: *вигляділи* (1, с. 690);

Ця риса є типовою для подільського діалекту південно-західного наріччя української мови [21, с. 75].

- [а] на місці [е]: *сонячко* (1, с. 599-600), *догляділи* (1, с. 704);

Лінгвіст І. Матвіяс зазначає цю рису як типову для діалектної фонетики подільського регіону [51, с. 70].

- [і] на місці [е]: *міні* (1, с. 601), *жмільку* (1, с. 660), *тебі* (1, с. 662);

Ця риса є характерною для подільських говірок південно-західного наріччя української мови [34, с. 219].

- [а] на місці [и]: *хвалину* (1, с. 714);

Мовознавець Б. Коваленко зазначає цю рису як типову для подільської діалектної фонетики [34, с. 219].

▪ [i] на місці [и]: *допільнувати* (1, с. 600), *вмірати* (1, с. 644), *вибіраєшся* (1, с. 646), *братік(и)* (1, с. 666, 668, 687, 722), *дни* (1, с. 594), *забіраєся* (1, с. 590), *садік* (1, с. 706), *сітро* (1, с. 717), *скалічила* (1, с. 723), *шпігаєте* (1, с. 688);

Ця риса є типовою для подільського діалекту південно-західного наріччя української мови [3, с. 209].

▪ [и] на місці [і]: *росцвила* (1, с. 596), *грамоти* (1, с. 660), *ни* (1, с. 686), *очікував* (1, с. 706);

Лінгвіст С. Гриценко зазначає цю рису як типову для діалектної фонетики подільського регіону [21, с. 75].

▪ [е] на місці [і]: *меж* (1, с. 602);

Ця риса є характерною для подільських говірок південно-західного наріччя української мови [34, с. 219].

▪ [о] на місці [і]: *возьміть* (1, с. 599), *возьмеш* (1, с. 591), *возьми* (1, с. 641);

Мовознавець І. Матвіяс зазначає цю рису як типову для подільської діалектної фонетики [51, с. 70].

▪ [а] на місці [о]: *засулька* (1, с. 605), *розпращались* (1, с. 664);

Ця риса є типовою для подільського діалекту південно-західного наріччя української мови [34, с. 219].

▪ [и] на місці літери *ї*: *хазяине* (1, с. 667).

Лінгвіст Б. Коваленко зазначає цю рису як типову для діалектної фонетики подільського регіону [34, с. 220].

Також виявлені риси звукового оформлення аналізованих голосінь, які не декларовані науковцями (С. Бевзенко, І. Гороф'янюк, П. Гриценко, Б. Коваленко, І. Матвіяс) як типово подільських:

17. Нетипове пом'якшення приголосних: *завяла* (1, с. 596), *голубятко* (1, с. 644), *здоровя* (1, с. 655), *світ* (1, с. 603), *яслях* (1, с. 717).

18. Засвідчена нетипова фонетична зміна у групі приголосних *хст* у слові *Казакстан* (1, с. 713).

Зауважимо, що також виявлена риса звукового оформлення аналізованих голосінь, які не декларовані науковцями (С. Бевзенко, І. Гороф'янюк,

П. Гриценко, Б. Коваленко, І. Матвіяс) як типово подільські у текстах, записаних в 1904-1910 роках, фіксуємо літеру *ї* на місці давнього **Ѣ** в:

- 1) іменниках: *весілля* (1, с. 607), *весіллячко* (1, с. 605, 607), *вівиці* (1, с. 601), *водиці* (1, с. 608), *втіхо* (1, с. 594), *вулиці* (1, с. 608), *гості* (1, с. 590, 596-598, 601), *дідуню* (1, с. 592), *діти*, *дітей*, *дітий*, *діточок* (1, с. 594, 597-598, 600-604), *дорозі* (1, с. 603, 606), *землі* (1, с. 591, 599, 604), *лавиці* (1, с. 643), *літа* (1, с. 594), *маміці* (1, с. 602), *могили* (1, с. 597), *подушиці* (1, с. 600), *полі* (1, с. 602), *праці* (1, с. 594), *світі* (1, с. 591, 595, 597-598, 605), *сестрициці* (1, с. 597), *сироті* (1, с. 593), *сні* (1, с. 602), *сорочиці* (1, с. 591), *утіху*, *утіхо* (1, с. 596-597), *хаті* (1, с. 600-601), *яблоні* (1, с. 599), 2) дієсловах: *виділи* (1, с. 605), *вилізає* (1, с. 599), *винисіть* (1, с. 604), *воліла* (1, с. 594), *дівочилася* (1, с. 596), *заплітали* (1, с. 595), *засіє* (1, с. 598), *літаєш* (1, с. 605), *надіялася* (1, с. 604), *натішилася* (1, с. 604, 606), *политіли* (1, с. 599), *прийдіть* (1, с. 599), *прогнівити*, *прогнівила* (1, с. 597, 600), *просіть* (1, с. 599), *розгнівався* (1, с. 597, 601), *рознівалась* (1, с. 589, 602), *розплітати* (1, с. 593), *сіяв* (1, с. 604), *тішаються* (1, с. 604), *тішилася* (1, с. 595), *тішилися* (1, с. 593), *утішиють* (1, с. 598), *хтіли* (1, с. 592); 3) прикметниках: *біднії* (1, с. 591), *бліднії* (1, с. 591), *глибокої* (1, с. 603), *изболінная* (1, с. 591), *малесенькі* (1, с. 604), *недогодovanі* (1, с. 604), *недорослі* (1, с. 604), *послідню* (1, с. 591), *тісну* (1, с. 607), *цілий* (1, с. 603); 4) займенниках: *мені* (1, с. 593-594, 596-598), *мині* (1, с. 591, 605, 608), *міні* (1, с. 601), *ніхто* (1, с. 602), *нічого* (1, с. 602), *ці* (1, с. 591, 601); 5) прислівниках: *ніде* (1, с. 602), *нізвідки* (1, с. 603), *ніколи* (1, с. 591), *справді* (1, с. 608); 6) числівниках: *їднії* (1, с. 591), *їдного* (1, с. 591); 7) службових частинах мови: *ніж* (1, с. 591, 602).

Серед проаналізованих текстів голосінь на фонетичному рівні було зафіксовано 18 діалектних ознак та рис (Додаток В). Практично усі належать до типових особливостей подільських говірок південно-західного наріччя української мови, лише 2 – до нетипових рис. Також була виявлена риса (буква *ї* у словах на місці давнього **Ѣ**), що можна пояснити особливостями графічної системи української мови початку ХХ ст.

2.2.2. Морфологічний мовний рівень

На морфологічному рівні в проаналізованих текстах усної народної творчості були зафіксовані такі діалектні риси голосінь:

I. Іменників:

1. Наявність флексій *-и* у формі Р. в. одн. іменників III відміни: *смерти* (1, с. 591), *смертоньки* (1, с. 679), *соли* (1, с. 591), *старости* (1, с. 604).

Мовознавець С. Бевзенко зазначає цю рису як характерну для південноподільських говірок [3, с. 210], зокрема, приклади цього явища зафіксовані в говірках півдня Вінниччини.

2. Пошанівна форма множини: *бабко наші* (1, с. 592); *дідуню наші* (1, с. 592), *мамко мої* (1, с. 598), *мамко наші* (1, с. 595), *мамцю мої* (1, с. 599), *татку мої* (1, с. 599), *татку наші* (1, с. 592, 595), *мамуся наші рідненькі* (1, с. 648), *таточко вмерли* (1, с. 661), *тато заповідали* (1, с. 661).

Пошанівна форма множини не є типовою ознакою подільського діалекту, однак вона характерна для багатьох обрядових народних пісень, зокрема і голосінь, та фіксується в багатьох українських говорах.

3. Варіанти закінчень іменників у Кл. в.: *княгиньо* (1, с. 600), *сеструню* (1, с. 663), *сеструньо* (1, с. 601-602), *господару* (1, с. 605), *Мотруню* (1, с. 649).

Ця риса є типовою для подільського діалекту південно-західного наріччя української мови [51, с. 73].

4. Двоїна: *дві оці* (1, с. 656), *дві хати* (1, с. 706, 711).

Лінгвіст П. Гриценко зазначає цю рису як типову для діалектної фонетики подільського регіону [21, с. 77].

5. Подвоєння у закінченні іменників I відміни в Зн. в.: *землю* (1, с. 600).

Ця риса є характерною для подільських говірок південно-західного наріччя української мови [51, с. 70].

6. Укорочені форми закінчень іменників: *(7) раз* (1, с. 679).

Ця риса є типовою для подільського діалекту південно-західного наріччя української мови [34, с. 226].

7. Нетипове словотвірне використання суфіксів:

- *-ичк-*: *дочичку* (1, с. 596), *батичка* (1, с. 598),
- *-к-*: *мамки* (1, с. 598), *мамку* (1, с. 599), *ямка* (1, с. 605), *похоронку* (1, с. 694),
- *-еньк-*: *батенько* (1, с. 665), *оченьки* (1, с. 708), *мученька* (1, с. 708),
- *-ечк-*: *дочечку* (1, с. 668, 688, 711), *внучечку* (1, с. 668, 694), *молодушечку* (1, с. 693),
- *-ик-*: *ангелики* (1, с. 604),
- *-ин-*: *сиротина* (1, с. 686),
- *-ячк-*: *горюваннячко* (1, с. 655), *прощаннячко* (1, с. 699, 721), *розлучаннячко* (1, с. 699), *розставаннячко* (1, с. 721).

Мовознавець П. Гриценко зазначає, що у словотворі подільського діалекту іменники іноді можуть утворюватися за допомогою суфіксів *-к-*, *-ечк-*, *-ичк-*, *-ячк-*, *-еньк-*, тому з цими суфіксами ця риса є типовою [51, с. 70], окрім суфіксів *-ин-* та *-ик-*, про які немає згадок.

II. Прикметників:

1. Нестягнені форми прикметників: *бідная* (1, с. 653), *біднії* (1, с. 591), *бліднії* (1, с. 591), *болезнії* (1, с. 653, 680), *болячая* (1, с. 600), *висушеная* (1, с. 591), *вірная* (1, с. 659), *гіркеє* (1, с. 691), *горенная* (1, с. 697), *изболінная* (1, с. 591), *коханії* (1, с. 596), *маленькії* (1, с. 665), *милисенькая* (1, с. 591), *молодую* (1, с. 725), *невиселая* (1, с. 649), *недогудованная* (1, с. 600), *недоплеканная* (1, с. 600), *незабутная* (1, с. 591), *ненюханая* (1, с. 725), *нерозважная* (1, с. 710), *печальная* (1, с. 673), *прекраснії* (1, с. 668), *приболячая* (1, с. 591), *прибитая* (1, с. 669), *разлучная* (1, с. 602), *рідная* (1, с. 696, 726), *ріднесенькая* (1, с. 591), *ріднесенькії* (1, с. 591), *ружовая* (1, с. 596), *темная* (1, с. 591), *тонесенькії* (1, с. 591), *тяжкая* (1, с. 710), *уродливая* (1, с. 591), *чорнобривая* (1, с. 591).

Нестягнені форми прикметників не є типовою рисою подільської граматики, натомість численні фіксації випадків вживання цього явища в текстах голосінь зумовлені їх римованістю.

2. Особливі форми найвищого ступеня порівняння прикметників: *найдорожжу* (1, с. 661), *самий найкращий* (1, с. 726), *щонайлюбіше* (1, с. 667, 685), *найлюбішу* (1, с. 669), *найлутиший* (1, с. 688).

Лінгвіст І. Матвіяс зазначає цю рису як типову для діалектної фонетики подільського регіону [51, с. 73].

3. Укорочені форми закінчень прикметників: *білім* (1, с. 592, 648), *кленовім* (1, с. 655), *панськім* (1, с. 701), *недвижим* (1, с. 718).

Ця риса є характерною для подільських говірок південно-західного наріччя української мови [34, с. 226].

III. Дієслів:

1. Використання інфінітивного суфікса *-ть* у дієсловах теперішнього часу: *берить* (1, с. 691), *гонить* (1, с. 676), *дивувать* (1, с. 591), *замінить* (1, с. 677), *заступить* (1, с. 677), *здавать* (1, с. 591), *получать* (1, с. 591), *порадить* (1, с. 682), *співать* (1, с. 591), *читать* (1, с. 591), *кричать* (1, с. 718), *виглядять* (1, с. 735), *застілять* (1, с. 735),

Інфінітивний суфікс *-ть* не є типовою рисою подільської граматики, натомість численні фіксації випадків вживання цього явища в текстах голосінь зумовлені їх римованістю.

2. Скорочена форма слова «бути» в майбутньому часі: *будем бачити* (1, с. 664, 699), *будем бачитися* (1, с. 603), *будем бідувати* (1, с. 667), *будем виглядати* (1, с. 592), *будем виносити* (1, с. 702), *будем говорити* (1, с. 663), *будем жити* (1, с. 715), *будем забувати* (1, с. 700, 721), *будем йти* (1, с. 687), *будем казати* (1, с. 663, 704), *будем мати* (1, с. 696), *будем починати* (1, с. 692), *будем робити* (1, с. 655, 665, 692, 706, 715, 734), *будем ходити* (1, с. 683), *будем чикати* (1, с. 592), *будем шукати* (1, с. 666, 706).

Мовознавець І. Матвіяс зазначає цю рису як типову для подільської діалектної фонетики [51, с. 71].

3. Препозитивне вживання частки *-ся*: *ти ся забираєш* (1, с. 591).

Ця риса є характерною для подільських говірок південно-західного наріччя української мови [51, с. 70].

4. Ненормативні форми дієслів 1-ї особи одн.: *лазю* (1, с. 649), *хожу* (1, с. 686).

Лінгвіст П. Гриценко зазначає цю рису як типову для діалектної фонетики подільського регіону [21, с. 79].

5. Усічені форми закінчень дієслів 1-ї особи мн.: *наплачемся* (1, с. 665), *накланяємся* (1, с. 665).

Ця риса є типовою для подільського діалекту південно-західного наріччя української мови [21, с. 79].

6. Архаїчні форми дієслів: *жиють* (1, с. 722).

Б. Коваленко зазначає цю рису як типову для подільської діалектної фонетики [34, с. 225].

7. Укорочені форми закінчень дієслів: *валькуєм* (1, с. 675), *йдем* (1, с. 676), *кладем* (1, с. 689), *підем* (1, с. 655), *розлучаємся* (1, с. 656), *прийдем* (1, с. 695), *знаєм* (1, с. 704), *вийдем* (1, с. 706), *ждем* (1, с. 719), *дождемся* (1, с. 719), *спитаєм* (1, с. 719), *виглядаєм* (1, с. 719), *найдем* (1, с. 734), *умієм* (1, с. 597).

Ця риса є характерною для подільських говірок південно-західного наріччя української мови [34, с. 226].

8. Нетипове словотвірне використання префіксів:

- *од-*: *одвідає* (1, с. 666), *одбилась* (1, с. 668), *одмикає* (1, с. 726),
- *з-*: *зобідив* (1, с. 689), *зболіли* (1, с. 701), *зодягнені* (1, с. 723).

Словотвірне використання префіксів *од-* і *з-* не є типовою рисою подільської граматики, натомість Б. Коваленко зазначає лише про використання протетитичних [в] і [з] [34, с. 222].

IV. Займенників:

1. Нестягнені форми займенників: *нюю* (1, с. 597), *тії* (1, с. 596, 601, 606), *тую* (1, с. 599, 672), *такії* (1, с. 601), *теє* (1, с. 724).

Лінгвіст І. Матвіяс зазначає цю рису як типову для діалектної фонетики подільського регіону [51, с. 70].

2. Уживання варіантів займенників: *вашім* (1, с. 701), *єго* (1, с. 600), *мня* (1, с. 591, 598), *своїм* (1, с. 701), *твому* (1, с. 651, 695), *твоїм* (1, с. 699), *твому* (1, с. 706), *тім* (1, с. 597), *цеї* (1, с. 697), *цею* (1, с. 687), *цім* (1, с. 697, 710, 720).

Ця риса є типовою для подільського діалекту південно-західного наріччя української мови [21, с. 70].

3. Редупліковані форми займенників: *тото* ‘те’: *Ой як би я **тото** знала, доріжки би замітала!* (1, с. 643).

Мовознавець П. Гриценко зазначає цю рису як типову для подільської діалектної фонетики [21, с. 80].

V. Прислівників:

1. Особливі форми вищого ступеня порівняння прислівників, утворені за допомогою суфіксів *-ішч*, *-ч* та інші: *лучче* (1, с. 593-594, 648, 735), *лутше* (1, с. 688), *лучше* (1, с. 602, 650, 661, 694, 701, 708), *ранше* (1, с. 696), *скоріщи* (1, с. 591); *хутше* (1, с. 597).

Як зауважує І. Гороф’янюк, у формах вищого й найвищого ступенів порівняння прикметників чи прислівників наявність суфіксів *-ішч-*, *-ч-* є типовим явищем для подільської морфології [15].

2. Скорочені форми прислівників: *відки* (1, с. 590, 601, 603, 643, 657), *довш* (1, с. 592), *раніш* (1, с. 712), *чом* (1, с. 591, 594, 601, 606, 644, 656, 660, 668, 673, 680, 683, 686, 690, 697-698, 701, 704, 707, 723-724, 735).

Б. Коваленко зазначає цю рису як типову для подільської діалектної фонетики [34, с. 226].

VI. Числівників

1. Архаїчні форми числівників: *їдно другому* ‘пр. один одному’ (1, с. 603).

Лінгвіст І. Матвіяс зазначає цю рису як типову для діалектної фонетики подільського регіону [51, с. 70].

2. Нетипові відмінкові форми числівників: *одно одного* ‘один одному’ (1, с. 687), *одно на одного* ‘один на одного’ (1, с. 696), *одна другій* ‘одна одній’ (1, с. 663).

Такі відмінкові форми числівників не є типовим для подільської морфології, оскільки, як зазначає С. Бевзенко, їй характерні архаїчні форми числівників, зокрема такі як *їден, єдин, єден* [3, с. 211].

VII. Службових частин мови:

1. Пом'якшення в закінченнях частки *хоч*: *хоць* (1, с. 590), *хоть* (1, с. 591, 602, 665).

Мовознавець І. Матвіяс зазначає цю рису як типову для подільської діалектної фонетики [34, с. 72].

Серед проаналізованих текстів голосінь на морфологічному рівні було зафіксовано 26 діалектних ознак та рис (Додаток В). Більшість з них (21) є типовими особливостями подільських говірок південно-західного наріччя української мови, лише 5 – до нетипових рис.

2.2.3. Лексичний мовний рівень

На лексичному рівні в проаналізованих текстах усної народної творчості були зафіксовані велика кількість діалектної лексики голосінь, яку ми систематизували за частинами мови.

1) Іменники:

- *бабця* ‘бабуся’: *Бо я не їхала, бо я не запобігала, а на **бабцю** кидали* (1, с. 662),
- *банда(и)* ‘стрічки весільного вінка’: *Лежить наша молодуха, всеньку лаву залягла. І не вона вам **банди** дасть, а я вам їх роздарую, бо моїй донечці не треба вже* (1, с. 651),
- *биндочки* ‘стрічки весільного вінка’: *Ти ж то мені лишила **биндочки** і кісники* (1, с. 596, 684), *А твої ж **биндочки** я твоїм подруженькам роздала* (1, с. 684),
- *бараболька* ‘картопля’: *Хто ж нам, дідуню, **барабольок** з льоху внесе* (1, с. 592),
- *ближні* ‘близькі родичі’: *А твоя смерть – то всі твої **ближні** збоку, а я печальна мати* (1, с. 707),

- *близнюки* ‘два маленькі глиняні горщики, з’єднані між собою, для перенесення обіду в поле орачам, косарям, пастухам, сторожам’: *А я йому ще й близнюки (обід в горщечках) носила й по панських ланах на роботу бігала* (1, с. 652),
- *боз* ‘бузок’: *А вже осінь: на бозові листя опало й гарбузиння пов’яло* (1, с. 718),
- *больниця* ‘лікарня’ [52, с. 59]: *Як я була в больниці, то ти просив* (1, с. 673), *А ти ж просила тебе з больниці взяти* (1, с. 710),
- *бояре / бояри* ‘хлопці, запрошені на весілля’: *Усі твої дружечки та бояре прийшли до тебе* (1, с. 646), *А молодиці вже ж тобі і коровай спекли, а бояри гільце принесли* (1, с. 651),
- *вальки* ‘вироблений із глини і соломи буханець для мурування стін’ [52, с. 75]: *А наші ж руки з вальків, що ми хати валькуєм, не висихають* (1, с. 675),
- *вмерши* ‘померлі’: *Коли ті вмерши приходили, що нашого господаря взяли?* (1, с. 640),
- *гезунт* ‘здоров’я’: *А не хватає в нас гезунту (здоров’я) ці похорони та обіди справляти* (1, с. 652), *А чоловік же з тебе скільки гезунту витянув* (1, с. 694),
- *гільце* ‘обрядове дерево українського весілля, що прикрашається квітами, ягодами, колосками тощо’: *А молодиці вже ж тобі і коровай спекти, а бояри гільце принесли* (1, с. 651),
- *дідунь* ‘дідусь’: *А дідунь вже з Богом розмовляє та дітей своїх восьмеро в раю шукає* (1, с. 659),
- *доброжилателька* ‘добродійка’: *А не будем же ми мати такої сусіди, такої доброжилательки* (1, с. 696),
- *живоття* ‘життя’: *А думали дати вам ці хусточки за живоття* (1, с. 683), *А простіть мені, що я не приїхала до вас востаннє за живоття побачитись* (1, с. 703), *А чо же вони вас за живоття не мили?* (1, с. 723),
- *зазулька* ‘здріб. Зозуля’ [52, с. 157]: *Зазулько ж наша кохана!* (1, с. 596),

- *затула* ‘залізна або дерев’яна заслінка, якою затуляють піч’: *Чоловіче мій, затуло моя!* (1, с. 658),
- *зело* ‘бур’ян’ [52, с. 173]: *Мамцю-любцю мої, усе зело (зіля) з землі вилізає* (1, с. 599),
- *злибіда* ‘злидні’: *А хто ж мені й ту злибіду з поля привезе* (1, с. 665),
- *кладовисько* ‘кладовище’: *А вже п’ятеро діточок наших лежить на кладовиську* (1, с. 675, 687), *А ми ж будем йти цєю дорогою далекою такою з дому до кладовиська* (1, с. 687), *А всі ж люди з кладовиська повернуться, а тебе серед них не буде* (1, с. 718), *А скільки ж миру люду тебе на кладовисько провадило* (1, с. 721),
- *лупій* ‘лихвар’: *А був лупій: лупив шкури з коней, коровів на бойні* (1, с. 724),
- *молодуха* ‘молода’: *Зайдіть в хату та подивіться, лежить наша молодуха, всеньку лаву залягла* (1, с. 651),
- *обистя* ‘садиба, двір’: *Не буде уже на цім обисті такої доброї душі* (1, с. 596),
- *оказія* ‘святкове застілля, частування’: *А в нас же щодня оказія була (обід, де є люди), а треба було зварити* (1, с. 661),
- *паляниця* ‘круглий із прісного тіста пиріг із сиром, капустою чи яблуками’ [52, с. 282]: *А тепер он яких паляниць напекли для людського ока* (1, с. 723),
- *покорм* ‘харчі, їжа’: *Он твій син кричить, покорму хоче, а ти не чуєш* (1, с. 656),
- *полики* ‘вишивка на рукавах жіночої блузи, сорочки’: *Хто ж мені такі гарні полики пошиє так, як ти?* (1, с. 597),
- *провід* ‘фуреньги’: *А замість того, щоб музики на подвір’ї заграли, то під хатою провід (фуреньги) поставили* (1, с. 651), за Етимологічним словником української мови, діал. *фоненьга* ‘корогва’ – фонетично трансформоване польське *chorągiew* ‘т.с’ [30, с. 119],

- *світилки* ‘незаміжні сестри жениха на весіллі, що виконує обряд тримання свічки та інші організаційні дії’: *Подивися, який вінок тобі сплели світилки твої, товаришки...* (1, с. 593),

- *снасть* ‘скелет або кістки тіла’: *А ми ж старі й слабі, одна снасть, а ти ж, як вітка* (1, с. 695),

- *смарунка* ‘значення не з’ясоване’: *А якби ж ти хворів, то ми б тебе лікували, смарунку шукали, це ж нагла смерть* (1, с. 688),

- *цвіточки* ‘квіти’: *Цвіти мої, цвіточки, сини мої й дочки* (1, с. 723),

- *штандари* ‘виїмок під піччю, де кладуть дрова, коцюбу’ [52, с. 450]: *Ховайтесь, мамо, під штандари й не шелепайте, бо будуть вам віком двері* (1, с. 718),

- *шуляк* ‘шуліка, яструб’: *Як поніс – то поніс, як той шуляк курчатко* (1, с. 644);

2) Дієслова:

- *валькувати* ‘виготовлення будівельного матеріалу «вальків» з глини і соломи’ [52, с. 75]: *А наші ж руки з вальків, що ми хати валькуєм, не висихають* (1, с. 675),

- *вгодити* ‘домовлятися про щось’: *А чим же ти так Богові вгодила, що він тебе забирає таку молоду* (1, с. 649),

- *вихудіти* ‘схуднути’: *Донечко моя, як же ти вимучилась, як же ти вихудла* (1, с. 717),

- *вклякати* ‘падати на коліна’ [52, с. 89]: *Я тут вклякла біля твої труни, щоб востаннє на тебе надивитись* (1, с. 707),

- *вмаляти* ‘зменшувати, скорочувати: *А ви ж були між двох вогнів, а ці вогні вам життя вмаляли* (1, с. 660),

- *відціпнитися* ‘відділитися’: *Рибцю мої, відціпнилися від нас так, як то яблучко від яблоні!* (1, с. 599),

- *годити* ‘задовольняти кого-небудь, догоджати’: *Як то тяжко чужим дітям толк давати, чужим дітям годити* (1, с. 660),

- догнати ‘дорікати’: *Мамцю мої, а простіть ж мене, що я вас догнала щось-нибудь* (1, с. 599),
- забати ‘захотіти’: *Чого ж ти забавив, наш соколи ясний, якої ти хатки забав!* (1, с. 597), *Нащо ти забав її, такої хати, ти мав хату, ти мав де розбуватися!* (1, с. 601), *Якої ж ти ямки забавла, моя дочечко мила* (1, с. 606), *А якої ж ти хатки забавла: тіснесенької якми забавлося* (1, с. 707),
- залежувати ‘довго лежачи, завдати шкоди чому-небудь’: *Туп з хати винесуть тай будуть радіти, що ви хати не будете залежувати* (1, с. 723),
- здибатися ‘зустрітися’: *Коли ми здиваємося, де ми побачимося?* (1, с. 603), *Де ж ми тепер здивимося?* (1, с. 641), *А ми ж вже ніколи не здивимось* (1, с. 702),
- набідитися ‘набідуватися’: *А ти ж не нажився, а набідився* (1, с. 654),
- надівочитися ‘дівувати’: *Ти ж то, серце Ганусю, не надівочилася* (1, с. 596),
- назбиткуватися ‘назнущатися’: *А чужі багаті ще й осудять і назбиткуються* (1, с. 650),
- накучити ‘надокучити’: *А ми ж не сподівалися, що так скоро ви од нас вибиритесь, а ви ж нам не накучили* (1, с. 666),
- обідитися ‘ображатися’: *А ти й на тому світі не обідишся на нас* (1, с. 696),
- обходити ‘доглядати хвору людину’: *Хто ж нас доглядати буде, старих, та обходити, слабих?* (1, с. 597),
- оліїти ‘хотіла’: *Оліїла ж би я тебе замінити, ніж такії сльози за тобою лити* (1, с. 591);
- пелінтувати ‘значення не з’ясоване’: *Я ж вас пелінтувала, шкодувала, будьте й до мене жалісливі* (1, с. 689),
- перетошнити ‘знудити’: *А ти ж не раз перехвилювалася, перетошнилася, а все в собі тайла* (1, с. 695),

- *перечувати* ‘чути від кого-небудь’: *А я ж про нього через людей **перечувала** й не раз сльозами вмивалась* (1, с. 673),
 - *помішати* ‘заважати’: *Чи ти боялася праці моїй **помішати**?* (1, с. 594),
 - *поратувати* ‘допоможе’: *Хто мене **поратує**, хто голову мою обмиє* (1, с. 593),
 - *розлізтися* ‘розійшлися’: *Діти **розлізлися** по чужих горах, по долинах, По чужих Українах* (1, с. 658), ***Розлізуться** твої діти між людьми, як руді миші* (1, с. 665),
 - *(в)стрічати* ‘зустрічати’: *Ой батечку наш, а **стрічай** же там свого синочка* (1, с. 654), *Ой родичі наші, а **стрічайте** їх там, а привітайте їх там* (1, с. 655), *Ой діточки мої маленькій, а **встрічайте** там свого таточка* (1, с. 665),
 - *спом’янути* ‘згадувати’: *На яблуньку й сливочку гляну – тебе **спом’яну**, бо ти ж їх любив* (1, с. 710),
 - *шелепати* ‘шарудіти, шуміти’: *Ховайтесь, мамо, під штандари й не **шелепайте**, бо будуть вам віком двері* (1, с. 718),
- 3) Прикметники та дієприкметники:
- *болезна(я)* ‘хвора’: *Мою голубочку **болезною** доглядайте* (1, с. 669), *Дитино моя, а я ж **болезна** мати* (1, с. 713),
 - *вибачяний* ‘вибачливий’: *Ти ж нікому поганого слова не сказав, ти ж такий **вибачяний*** (1, с. 706),
 - *виболена* ‘хвора’: *Ой сестричко, **виболена**, вимучена* (1, с. 702),
 - *виболяний(а)* ‘хворий(а)’: *А ваша ж головонька та **виболяна**, а рученьки та вироблені* (1, с. 679), *А його ж можна завдати на плечі тай нести, - який він **виболяний*** (1, с. 719),
 - *виходяні* ‘ті, які багато ходили’: *А ваша ж головонька та виболяна, а рученьки та вироблені, а ніженьки та **виходяні*** (1, с. 679),

- *горенна(я) ‘бідолашна’*: *А ти ж моя горенна, а я ж вас, діточки, 18 років чекала* (1, с. 684), *Ой сину, ой дитино моя горенная, а нехай би ти тиждень ішовз Києва пішки* (1, с. 697),

- *завальна ‘має великі розміри та вагу’*: *А яка ж зима завальна тобі стала на дорозі!* (1, с. 606),

- *зболена ‘хвора’*: *Мамочко, ви ж лежите зболена, ваші ніжки так зболіли* (1, с. 701),

- *зболяна ‘хвора’*: *Ой вона ж зболяна, наша донечка* (1, с. 647), *А ви ж моя мамочко, така спрацьована, така зболяна* (1, с. 701), *А тепер твої ніжки зболяні, що ї не згинаються* (1, с. 702),

- *изболінная ‘хвора’*: *Дитино моя ріднесенькая, ой яка ж ти изболінная* (1, с. 591),

- *невінена ‘невінчена’*: *Дочко моя, молода моя, невінена, смутна та невесела* (1, с. 592),

- *несціпні ‘неспроможний’*: *А хто ж їх тепер годуватиме, як несціпні ще заробити* (1, с. 667),

- *ружовая ‘трояндова’*: *Ти ж то красно росцвила, як ружовая квітка, так скоро ї завяла* (1, с. 596),

4) Прислівники:

- *багацько ‘багато’*: *Боже, у людей же то багацько є дітей та ї живуть* (1, с. 600),

- *відки / видки ‘звідки’*: *Видки виглядати буду тебе?* (1, с. 641), *Відки вас чекати?* (1, с. 703),

- *гіринько ‘гірко’*: *Мені ж то гіринько буде в світі жити з вами* (1, с. 598),

- *звідкіль / звідкиль ‘звідки’*: *Звідкіль тебе ж виглядати* (1, с. 646), *Звідкіль будеш вертатись до мене?* (1, с. 735),

- *нігде ‘ні в якому місці’*: *А тепер нігде вже не найдемо ї не побачимо* (1, с. 712),

- *постижно* ‘швидко’: *Не встиг вийти за подвір’я і **постижно** вмер* (1, с. 724),
 - *теперки(i)* ‘тепер’: *А **теперки** в хату таку холодну ідеши?* (1, с. 600-601, 606), *А як я буду без тебе **теперкі**?* (1, с. 600),
 - *тільки* ‘тільки’: *А я ж ніченьки не спала, **тільки** доглядала тебе* (1, с. 600).
 - *чо* ‘чому’: *А **чо** же вони вас за життя не мили?* (1, с. 723),
 - *чуть* ‘ледь’: *Серце мені **чуть** не вискочило, все покинула* (1, с. 703),
- 5) Займенники:
- *се* ‘це’: *Що ж **се** тепер станеш з тобою* (1, с. 595), *Куди ж ти **се** убралася?* (1, с. 607),
 - *стільки* ‘стільки’: *Що ви не зможете вдержати **стільки** землі?* (1, с. 599),
- б) Прийменники:
- *вад* ‘за / від’: *А люди живуть старіші **вад** вас* (1, с. 717),
 - *к* ‘до’: *А ти каліка була, то дякуй Богові, що тебе **к** собі взяв* (1, с. 710),
 - *од* ‘від’: *Мамочко моя, чого ти забираєшся **од** мене?* (1, с. 600-601, 646, 656, 666),
- 7) Частки:
- *най* ‘хай’: *Як я обійдуся без тебе, **най** побачу тебе хоч в сні!* (1, с. 602),
 - *нати* ‘нате’: *Ой дівчата, **нати** вам ленти моєї дочечки, що будете труну нести* (1, с. 669),
 - *оно* ‘тільки, лише’: *А ти ж був такий добрий, **оно** я скривлюсь, то й питаєш: «Що вам, мамо?»* (1, с. 654),
- 8) Вигуки:
- *гу* ‘звук, що вживається при потребі окликнути кого-небудь’: *А ви ж істе галушечки, а мені юшечки **гу**...* (1, с. 672),

- *гу-гу-гу* ‘звуконаслідування, що передає гудіння предметів’: *А я тую юшечку їм, їм, та й нап’юся гу-гу-гу* (1, с. 672), *Та й не знаю як звати гу-гу-гу* (1, с. 676).

Загалом спостережено використання вигуків на зразок *О Боже мой, Боже мой!* і под. у текстах голосінь інших регіонів, але відсутні у текстах з Поділля, які рясніють загальновідомими вигуками *О! Ой!* і под.

Також серед мови фольклору голосінь фіксувалися приклади запозичень, зокрема росіянізмів та полонізмів:

- *блезні ‘хворі’*: *А не ходять же ваші блезні ніженьки* (1, с. 655),
- *ботиночки ‘черевики’*: *Хто ж ботиночки носитиме?* (1, с. 645),
- *годочків ‘роки’*: *А тобі ж, сину, всього 26 годочків* (1, с. 653),
- *дровец ‘дрова’*: *А хто ж мені дровец нарубає* (1, с. 608),
- *кончитися ‘закінчитися’*: *А вже ж твоя мученька на цім світі кончилася* (1, с. 710),
- *кормилиця ‘годувальниця’*: *Мамочко наша, робітнице наша, кормилице наша* (1, с. 715),
- *куколка ‘лялечка’*: *Моя лялечка та куколка, а ти ж лежиш, як живенька* (1, с. 684),
- *потеряла ‘втратити’*: *Потеряла за недобрим чоловіком все здоров’ячко своє* (1, с. 655), *приятна ‘приємна’*: *Товаришко наша приятна та дорога!* (1, с. 593),
- *огорчився ‘засмутився’*: *Чим ти огорчився?* (1, с. 598),
- *воспитувати ‘виховувати’*: *На кого ви мене лишаєте, хто буде мене воспитувати?* (1, с. 599),
- *обидила ‘образила’*: *Прости, сестричко, чим я тебе обидила!* (1, с. 602),
- *остатись ‘залишилася’*: *А тепер я осталась одна* (1, с. 650, 656, 662),
- *разлучная ‘розлучена’*: *Товаришко моя, голубко разлучная!* (1, с. 602),
- *родіна ‘батьківщина’*: *А сам пішов захищати Батьківщину та й поклав голову за родіну на полі брані* (1, с. 713),

- *госпитувати* ‘виховувати’: *Як я тих діточок госпитувати буду?* (1, с. 605),
- *казалась* ‘здавалося’: *Казалась, що прийдеш та нас забереши* (1, с. 606),
- *ленти* ‘стрічка’: *Ой дівчата, нати вам ленти моєї дочечки, що будете труну нести* (1, с. 669),
- *мир* ‘світ’: *А весь мир дивується, що ти вмер* (1, с. 686),
- *завше* ‘завжди’: *А ти ж завше хотів бути з мамою* (1, с. 710).

У текстах голосінь також засвідчено вживання, припускаємо, фразеологізмів або сталих висловів:

- *від серця відриваю* ‘дуже тяжко розлучатися з ким-небудь близьким або покидати, віддавати що-небудь особливо дороге’: *А я ж тебе ховаю – від серця відриваю* (1, с. 651-652, 654),
- *віка вкоротив* ‘убити кого-небудь’: *І діти підросли, і в колектив вступили, а Бог віка вкоротив* (1, с. 654),
- *в подушках тримала* ‘дуже пильнувати’: *А все в подушках тебе тримала та й не могла допільнувати тебе* (1, с. 600),
- *годувати матюками* ‘ображати’: *Чи тими матюками, що ти мене щоденно годував?* (1, с. 724),
- *живцем серце виривають* ‘примушувати кого-небудь забути щось або когось’: *Тебе в далеку дорогу випроважають, а в мене живцем серце виривають* (1, с. 664),
- *йшов в сиру землю* ‘помирати’: *А нехай би ти служив людям, а не йшов в сиру землю* (1, с. 653),
- *мати за ніщо* ‘не поважати когось/щось’: *І всі будуть їх [дітей] мати за ніщо* (1, с. 650),
- *в люди вийти* ‘подорослішати’: *Я вас не вигодувала, не дочекалася в люди* (1, с. 604),

- *нема за що руки зачепити* ‘нема ніякої бази, основи для дальшої роботи, діяльності’: *А чим же я буду їх годувати, а в що я їх буду одягати, як в мене нема за що руки зачепити* (1, с. 665),

- *очий не спускаю* ‘пильно стежити, спостерігати за кимось/чимось’ *Я цілий день тебе виглядаю і з вікон очий не спускаю* (1, с. 603),

- *смердітиме пустою* ‘віє запустінням’: *А мені ж хата пустою смердітиме...* (1, с. 651),

- *смерть скосила* ‘хтось помер, загинув’: *А тебе безжальна смерть скосила* (1, с. 657),

- *стовкати кулаки* ‘побити (кого-небудь)’: *Що ви з синяків не виходили, а батько кулаки стовкав* (1, с. 654), *А буде мачуха кулаки стовкати над твоїми синочками* (1, с. 656), *А хто ж над вами кулаків не стовкав* (1, с. 659), *Чи тими кулаками, що ти об мене стовкав* (1, с. 724),

- *не відійшли зашпари* ‘довготривале фізичне чи емоційне виснаження’: *Це від того зашпари не відійшли – день і ніч плачу* (1, с. 707),

Також у текстах голосінь були зафіксовані словосполучення з новою семантикою:

- *ружовая квітка* ‘троянда’: *Ти ж то красно росцвила, як ружовая квітка, так скоро й завяла* (1, с. 596),

- *чорна хата* ‘домовина’: *А нащо ж тобі ця чорна хата* (1, с. 705).

Серед проаналізованих текстів голосінь на лексичному рівні було зафіксовано 130 діалектних одиниць (Додаток В). Серед них представлені 87 слів із повнозначних частин мови: 35 іменників, 27 дієслів, 13 прикметників та дієприкметників, 10 прислівників, 2 займенники; 8 слів із службових частин мови: 3 прийменників, 3 частки, 2 вигуки; також були зафіксовані 19 запозичень; 14 фразеологізмів та 2 словосполучення. Можемо підсумувати, що тексти голосінь багаті на подільську лексику, вивчення яких дозволяє краще зрозуміти мовне багатство Поділля.

2.2.4. Синтаксичний мовний рівень

На синтаксичному рівні в проаналізованих текстах усної народної творчості були зафіксовані такі діалектні риси:

1. Ускладнення присудка кількома частками для більшої експресивності, виразності, точності висловлення у моделях:

- «ж(и)+ то»: *Ой хто ж то буде ті книжки читать* (1, с. 591), *Ой хто ж то буде экзамен здавать* (1, с. 591), *Ой хто ж то буде в церкві так гарно читать* (1, с. 591), *Ой хто ж то буде похвальні листи получать* (1, с. 591), *Ой с кого ж то люди будуть дивувать* (1, с. 591), *Ти ж то, було, усю роботу робиш* (1, с. 593), *Ти ж то не знала, як тяжко сироті жити* (1, с. 593), *Я ж то тішилася тобою* (1, с. 595), *Нам жи то тяжко жити буде без вас* (1, с. 595), *Ти ж то, серце Ганусю, не надівочилася* (1, с. 596), *ми ж то любили тебе* (1, с. 596), *ми ж то думали з тебе утіху мати* (1, с. 596), *ти ж то мені ясно засвітила* (1, с. 596), *я ж то тебе не бачила* (1, с. 596), *ти ж то красно росцвила* (1, с. 596), *ти ж то мені лишила биндочки* (1, с. 596), *ми ж то не умієм Бога просити* (1, с. 597), *ми ж то старалися для тебе* (1, с. 597), *ти ж то був добрий синочок* (1, с. 597), *ти ж то там не маєш товаришів* (1, с. 597), *я ж то на тебе не надивилася* (1, с. 597), *ти ж то не жалуєш нас* (1, с. 598), *хто ж то про дїтий буде дбати* (1, с. 598), *ти ж то рано покидаєш нас* (1, с. 598), *мені ж то гіринько буде в світі жити* (1, с. 598), *ти ж то був добрий батько* (1, с. 598), *ти ж то їх любив та жалував* (1, с. 598), *у людей же то багацько є дітей* (1, с. 600), *ми ж то жили, ни сварилися* (1, с. 605), *ми ж то не знали, що тобі дати* (1, с. 607),

- «ж + це (се)»: *Що ж се тепер станєся з тобою* (1, с. 595), *куди ж це тебе везут воли* (1, с. 605),

- «ж + і»: *В мене ж і надії було, що на тебе* (1, с. 645), *Ой прости нам ж і вибачай* (1, с. 647),

- «це + ж + то»: *А це ж то ми весіллячка дочекали* (1, с. 607).

О. Сьоміна зазначає цю рису як типову для подільської діалектної фонетики [68, с. 136-137].

2. Варіантність прийменниково-відмінкових словоформ:

- «по + род. відм.» замість нормативної «в + род. відм.»: *жити по чужих людях* (1, с. 593), *спотикатися по чужих роботах* (1, с. 659),
- «по + род. відм.» замість нормативної «в + місц. відм.»: *жити по чужих хатах* (1, с. 593),
- «до + род. відм.» замість нормативної «в + знах. відм.»: *до хати внесе* (1, с. 592).

Лінгвіст С. Бевзенко зазначає цю рису як типову для діалектної фонетики подільського регіону [34, с. 211-212].

Також у текстах голосінь подільського діалекту південно-західного наріччя часто простежувалася висока частота використання зменшено-пестливих форм у звертаннях до іменників на позначення:

- членів сім'ї, родичів та близьких людей:
 - мами: *мамко* (1, с. 592, 601, 603), *мамочко* (1, с. 601, 604, 655, 660, 668, 671, 679, 690, 692, 697-698, 701, 713, 716, 721, 726), *мамуню* (1, с. 659, 692, 721), *мабусенько* (1, с. 655, 679, 698), *мабусю* (1, с. 690, 692, 697), *матінонько* (1, с. 655), *матінко* (1, с. 697, 721), *матусю* (1, с. 659), *матусенько* (1, с. 661, 696), *любку / любко* (1, с. 601-603, 605),
 - батька: *батечку* (1, с. 654, 666), *татку* (1, с. 592, 601), *таточко* (1, с. 661), *таточку* (1, с. 589, 605, 658, 666, 668, 703, 705, 715), *татунчику* (1, с. 706),
 - доньки: *донечко* (1, с. 668, 711, 717, 735), *доню* (1, с. 711), *доченько* (1, с. 689, 711, 718), *дочечко* (1, с. 711, 713, 735), *дочичко* (1, с. 596), *доцю* (1, с. 711),
 - сина: *синочку* (1, с. 707, 710),
 - сестри: *сестричко* (1, с. 601, 605, 641, 663, 664, 702, 707), *сестрице* (1, с. 655), *сестрицю* (1, с. 702), *сестронько* (1, с. 601), *сеструнечко* (1, с. 664, 707),
 - брата: *братіку* (1, с. 722),

- дітей: *дитиночко* (1, с. 590),
 - бабусі: *бабко* (1, с. 592), *бабуню* (1, с. 692),
 - дідуся: *дідуню* (1, с. 592),
 - кума або куми: *кумонько* (1, с. 691),
 - друзів: *подруженько* (1, с. 593), *товаришко* (1, с. 602),
 - тітки: *тіточко* (1, с. 678, 723),
 - сватів: *свашечко* (1, с. 699),
 - чоловіка: *чоловіченьку* (1, с. 718, 725),
- членів сім'ї у порівнянні з тваринами: *голубе* (1, с. 603, 605, 653, 682, 698, 708, 710, 714, 722, 725, 734), *голубице* (1, с. 655), *голубко* (1, с. 592, 596, 600-602, 641, 685, 696, 721), *голубочко* (1, с. 601-602, 641, 647, 671, 678, 693, 699, 707, 716, 721, 723, 726), *голубчику* (1, с. 589, 601, 666, 687, 702, 705, 708), *голубонько* (1, с. 593, 691), *горличко* (1, с. 599), *горобчику* (1, с. 710), *зозуленько* (1, с. 590), *зозулько* (1, с. 600-602, 683, 692, 706), *левоньку* (1, с. 597), *орлику* (1, с. 601, 687), *орличко* (1, с. 600), *перепілко* (1, с. 654, 680-681), *рибко* (1, с. 590), *рибонько* (1, с. 699, 706), *рибочко* (1, с. 641, 654, 679, 690, 705-706), *рибцю* (1, с. 599), *перепілочко* (1, с. 668, 697), *пташечко* (1, с. 668, 683, 690-692, 697), *пташичко* (1, с. 596), *пташко* (1, с. 707), *птасю* (1, с. 668, 707), *соколе* (1, с. 653, 698, 734), *соколику* (1, с. 590, 644, 687), *соловейко* (1, с. 690), *щебетунчику* (1, с. 710), *щибитушко* (1, с. 602),
 - членів сім'ї у порівнянні з природними об'єктами: *зіронько* (1, с. 596), *зірочко* (1, с. 600, 644, 668-669), *квітко* (1, с. 708), *квіточко* (1, с. 668, 680, 693),
 - членів сім'ї у порівнянні з назвами їжі: *вишенько* (1, с. 656, 669, 712), *ягідко* (1, с. 671),
 - членів сім'ї через назви професій чи посади або роду діяльності: *бігунчику* (1, с. 710), *господаре* (1, с. 710), *залупійчику* (1, с. 724), *князю* (1, с. 604), *княгине* (1, с. 604, 607), *княгинечко* (1, с. 735), *пораднику* (1, с. 710), *пораднице* (1, с. 707), *риболовчику* (1, с. 726),

- подвійні звертання: *зовице-сестрице* (1, с. 711), *мамочко-голубочко* (1, с. 599), *мамочко-квіточко* (1, с. 698), *мамцю-любцю* (1, с. 599), *синочку-лебедику* (1, с. 646),

- інші: *сиріточка* (1, с. 650), *лялечко* (1, с. 668), *молодушко* (1, с. 668), *кралечко* (1, с. 685), *сусідонько* (1, с. 699).

Отже, серед проаналізованих фольклорних текстів голосінь на синтаксичному рівні було зафіксовано 2 діалектні риси (див. Додаток В).

Висновки до 2 розділу

У досліджуваній роботі на основі фольклорних матеріалів збірок І. Коваль-Фучило «Голосіння» та І. Свенціцького «Похоронні голосіння» були проаналізовані тексти голосінь на предмет діалектних рис подільського діалекту на 4 структурних рівнях: фонетичний, морфологічний, лексичний та синтаксичний.

У етнографічній збірці І. Свенціцького на фонетичному рівні були зафіксовані 10 діалектних особливостей. Серед них більшість є типовими, зокрема найпоширеніші за кількістю одиниць такі риси – повне або часткове нерозрізнення ненаголошених голосних [e] / [и] та [o] / [y], твердий кінцевий приголосний [т] у формах 3-ї особи дієслів теперішнього часу однини та множини, оглушення дзвінкого [з] у префіксі *роз-*, і також зауважено, що в текстах початку ХХ ст. фіксуємо в словах літеру *ї* на місці давнього **ѣ**.

На морфологічному рівні у «Похоронних голосіннях» були зафіксовані 15 діалектних ознак, зокрема 11 типові та 4 нетипові. Найбільша кількість мовних одиниць містили такі типові риси: наявність флексій *-и* у формі Р. в. однини іменників III відміни, нестягнені форми займенників, препозитивне вживання частки *-ся* у дієсловах, особливі форми вищого ступеня порівняння прислівників, утворені за допомогою суфіксів *-иш*, *-чч* та інші.

Лексика подільських фольклорних текстів, упорядкованих І. Свенціцьким, представлена 22 діалектними одиницями. Їх було систематизовано за частинами мови, де найбільше було прикладів іменників

(5) та дієслів (5), прислівників (4), прикметників та дієприкметників (3), займенників (1), а також кілька прикладів із службових частин мови (2), та окремо подано 2 фразеологізми.

У збірці І. Коваль-Фучило «Голосіння» завдяки більшій кількості фольклорних матеріалів вдалося зафіксувати 18 діалектних рис. До найпоширеніших типових рис відносимо повне або часткове нерозрізнення ненаголошених голосних [e] / [и], ствердіння м'якого [р'], відсутність чергування [д] // [дж], ствердіння приголосних та уживання голосних звуків ([i] на місці [и]). Серед нетипових ознак були нетипове пом'якшення приголосних та, як у «Похоронних голосіння», зафіксовані слова з літерою **ї** на місці давнього **ѣ**.

Подільські тексти голосінь містили 26 діалектних особливостей (з них 21 – типові та 5 – нетипові) на морфологічному рівні. Серед найпоширеніших типових рис за кількістю одиниць є наявність флексій *-и* у формі Р. в. однини іменників III відміни, нестягнені форми займенників, особливі форми найвищого ступеня порівняння прикметників, уживання варіантів займенників, скорочена форма слова «бути» в майбутньому часі, укорочені форми закінчень дієслів, скорочені форми прислівників. Як нетипові ознаки були виокремлені пошанівна форма множини іменників, використання інфінітивного суфікса *-ть* у дієсловах теперішнього часу, нестягнені форми прикметників та нетипове словотвірне використання суфіксів і префіксів.

Багатими на говіркову лексику були фольклорні матеріали Поділля, упорядковані І. Коваль-Фучило, оскільки вдалося зафіксувати 130 діалектних одиниць. Їх згрупували за частинами мови: найбільше прикладів серед іменників (35) та дієслів (27), також прикметників та дієприкметників (13), прислівників (10) та займенники (2); до того ж кілька службових частин мови (8). Окремо були подані такі мовні одиниці як запозичення (19), фразеологізми (14) та словосполучення (2).

Найменше рис в обох збірниках голосінь було простежено на синтаксичному рівні – по 2, з яких ускладнення присудка кількома частками

для більшої експресивності, виразності, точності висловлення за різними мовними моделями («ж(и) + то», «ж + це (се)» тощо), варіантність прийменниково-відмінкових словоформи *по/в*, а також висока частота використання звертань у формі іменників за допомогою зменшено-пестливих суфіксів на позначення близьких членів сім'ї та родичів.

ВИСНОВКИ

Аналіз теоретичних засад та наукових студій мовознавців дозволив дослідити, систематизувати та узагальнити напрацювання у сфері лінгвофольклористики, з'ясувати значущість мови усної народної творчості, зосередити увагу на важливості фольклорних матеріалів для дослідження народнопоетичної мови, акцентувати на їх цінності для української діалектології, зокрема у дослідженні подільських говірок південно-західного наріччя в текстах похоронних голосінь на різних структурних рівнях.

Становлення та виокремлення лінгвофольклористики як окремої науки, що утворилася на межі лінгвістики та фольклористики, була зумовлена активною науково-пошуковою діяльністю вчених, яка полягала в значних здобутках та відкриттях у цій галузі. Потреба у її виникненні спричинена власне її об'єктом і предметом дослідження та полягає в необхідності детального вивчення специфіки мови усної народної творчості, її особливостей та характерних рис, порівняння її побутування в різних українських діалектах. Мова народної словесності дозволить відкрити нові можливості та перспективні напрямки для глибшого з'ясування природи фольклорного слова як мовного явища в етнокультурі України.

Сучасні дослідження науковців у сфері лінгвофольклористики спрямовані на вивчення мови фольклору на основі джерел усної народної творчості. Більшість філологів мають різні погляди та міркування щодо трактування поняття «мови фольклору», що зумовлено складністю та багатогранністю явища, а також різними підходами та методами аналізу. Мова народної творчості слугує цінним та невичерпним джерелом для осмислення історії формування українського фольклору, вивчення специфіки народнопоетичних текстів на предмет діалектних особливостей різних говірок, спостереження за формуванням сучасної української літературної мови та пізнання культурної самобутності нації крізь призму національно-мовної картини світу.

Важливим евристичним джерелом для вивчення мови фольклору є матеріали усної народної творчості, в яких збереглися культура українців, їх традиції та звичаї, світогляд нації, лінгвістичні особливості різних українських діалектів. На основі фольклорних творів можна глибше дослідити жанрову різноманітність, її характерні ознаки з погляду лінгвістики, простежити функціонування місцевих говірок, їх діалектні особливості на різних мовних структурних рівнях та окреслити нові перспективні мовознавчі розвідки у сфері лінгвофольклористики.

Польові етнографічні записи та джерела народної творчості слугують цінним матеріалом для діалектологічних студій, зокрема у більш детальному дослідженні подільського говору південно-західного наріччя. Фольклорні твори дозволяють проаналізувати народнопоетичну мову подолян, простежити локальні особливості фонетики, морфології, лексики та синтаксису текстів Поділля й окреслити подальший розвиток наукових розвідок у напрямку подільської регіональної діалектології.

Особливим жанром у системі уснопоетичної народної традиції є голосіння, що відіграють важливу роль у поховальній обрядовості українців. У текстах цього жанру збережено не лише культура українського народу, його поминальні звичаї, що покликані вшановувати пам'ять близьких та рідних людей, а й особливості функціонування мови нації, її говіркові риси, що побутували в регіональних діалектах.

Голосіння, їх сутність, класифікація, історія формування, композиція та структура текстів, художньо-стилістичні особливості неодноразово ставали предметом дослідження в наукових студіях україністики. Проте в мовознавстві малодослідженим об'єктом залишаються голосіння, зокрема їх аналіз на предмет збереження говіркових рис окремого ареалу на мовних структурних рівнях у різних регіонах України, зокрема й подільському діалектному ареалі, що зумовило актуальність та наукову новизну нашого дослідження.

Для аналізу діалектних особливостей подільського говору були використані 204 тексти голосінь Поділля з двох збірників: 45 творів із праці «Похоронні голосіння», упорядником якого був І. Свенціцький, та 159 творів із праці «Голосіння», упорядкованих І. Коваль-Фучило. Дослідження фольклорних матеріалів на предмет говіркових рис здійснювалося на 4 структурних мовних рівнях: фонетичному, морфологічному, лексичному та синтаксичному.

На фонетичному рівні у збірках І. Свенціцького та І. Коваль-Фучило було зафіксовано 10 та 18 діалектних особливостей відповідно. В двох працях простежувалися такі найпоширеніші типові подільські риси: повне або часткове нерозрізнення ненаголошених голосних [e] / [и] та [o] / [y], твердий кінцевий приголосний [т] у формах 3-ї особи дієслів теперішнього часу однини та множини, оглушення дзвінкого [з] у префіксі *роз-*. Також у праці І. Свенціцького більше прикладів було зафіксовано на такі мовні явища: оглушення дзвінкого [з] перед глухим приголосним та ствердіння м'якого [р'].

Водночас у матеріалах І. Коваль-Фучило досить частотними за кількістю мовних ілюстрацій були такі говіркові риси, як ствердіння приголосних, відсутність чергування [д] // [дж], ствердіння приголосних та субституція приголосних ([ш] на місці [шч]) та голосних звуків ([і] на місці [и], [и] на місці [і], [o] на місці [i]). Характерно, що в обох збірниках простежувалась одна особливість: у текстах, датованих 1904-1910 роками, були зафіксовані слова, в яких літера *ї* стоїть на місці давнього **ѣ**, що можна пояснити особливостями графічної системи української мови початку ХХ ст.: *весілля* (1, с. 607), *весні* (2, с. 68).

На морфологічному рівні у працях «Похоронні голосіння» та «Голосіння» було зафіксовано 15 (11 – типові і 4 – нетипові) та 26 (21 – типові і 5 – нетипові) говіркових рис відповідно. У текстах двох збірок можна виявити такі найпоширеніші типові подільські діалектні особливості граматики: наявність флексії *-и* у формі Р. в. одн. іменників III відміни, нестягнені форми займенників, особливі форми вищого ступеня порівняння прислівників,

утворені за допомогою суфіксів *-иш*, *-чч*. Також у праці І. Свенціцького часто фіксувалися приклади таких діалектних явищ: препозитивне вживання частки *-ся* у дієсловах та уживання варіантів займенників. Водночас у праці І. Коваль-Фучило частіше простежувалися такі граматичні риси, як особливі форми найвищого ступеня порівняння прикметників, скорочена форма слова «бути» в майбутньому часі, укорочені форми закінчень дієслів, скорочені форми прислівників. До нетипових ознак в матеріалах обох дослідників були віднесені пошанівна форма множини іменників, використання інфінітивного суфікса *-ть* у дієсловах теперішнього часу, нестягнені форми прикметників та нетипове словотвірне використання суфіксів і префіксів.

На лексичному рівні в обох проаналізованих джерелах вдалося зафіксувати чималий обсяг діалектних мовних одиниць: 22 – в збірці І. Свенціцького та 130 – І. Коваль-Фучило. Така різниця пояснюється різною кількістю проаналізованих текстів голосінь. Більша частина лексики була систематизована за частиномовною ознакою. У праці І. Свенціцького фіксували такі граматичні класи лексичних діалектизмів: 5 іменників, 5 дієслів, 4 прислівники, 3 прикметники та дієприкметників і по 1 займеннику, прийменнику та частці. Також було засвідчено 2 фразеологізми. У праці І. Коваль-Фучило серед повнозначних частин мови були зафіксовані 35 іменників, 27 дієслів, 13 прикметників та дієприкметників, 10 прислівників та 2 займенники, а серед службових – по 3 прийменника та частки й 2 вигуки. Також було засвідчено 19 запозичень, 14 фразеологізмів.

На синтаксичному рівні в обох збірниках було зафіксовано по 2 діалектні особливості. Серед них – ускладнення присудка кількома частками для більшої експресивності, виразності, точності висловлення за різними мовними моделями («ж(*и*) + то», «ж + це (*се*)», «ж + і», «це + ж + то», «що (*шо*) + ж», «та + що (*шо*) + ж», «і + то») та варіантність прийменниково-відмінкових словоформи *по/в*, а також відстежено високу частоту використання звертань у формі іменників за допомогою зменшено-пестливих суфіксів на позначення близьких членів сім'ї та родичів.

Перспективами для подальшого дослідження є вивчення та аналіз діалектних рис подільського говору в інших українських фольклорних жанрах, а також їх порівняння з іншими місцевими говірками за допомогою детального зіставного методу в різних регіонах України, результати яких допоможуть мовознавцям для здійснення нових наукових розвідок у царині лінгвофольклористики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Алієва Л. В. Фольклорні записи з Хмельниччини у фондах місцевих установ та збирачів (кінець ХХ – початок ХХІ століття). *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 2017. Вип. 66. С. 256–264.
2. Бачинська Н. Я. Лінгвістичні особливості англійських фольклорних текстів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2015. № 18, т. 2. С. 11–14.
3. Бевзенко С. П. Українська діалектологія : підручник. Київ : Вища школа, 1980. 248 с.
4. Беценко Т. П. Лінгвофольклористика в системі сучасної філологічної науки: поняття, завдання, напрями дослідження. *Лінгвістичний вісник*. 2016. Вип. 5. С. 15–26.
5. Беценко Т. П. Лінгвофольклористика у парадигмі сучасної філологічної науки. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*. 2016. Вип. 10 (1). С. 45–53.
6. Беценко Т. П. Лінгвофольклористика як новий напрям філологічної науки. *Міфологія і фольклор*. 2015. № 3–4. С. 108–117.
7. Бойчук О. А. Фольклорні тексти як джерело вивчення діалектного мовлення Західних Поліщуків (фонетичні особливості). *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*. 2016. Вип. 21. С. 35–38.
8. Вакуленко В. Просліди духовної культури індоевропейців в українських героїчних казках. *Всеукр. наук. конф. «Історичні регіони України: минуле та сучасність»*, 28–29 лист. 2013 р. Харків, 2013. С. 47–49.
9. Вовк М. П. Вивчення фольклористичної спадщини викладачів класичних університетів України (ХІХ – ХХ ст.): метод. реком. до курсу «Українська народна творчість» для студентів філологічних факультетів університетів. Київ: Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України, 2014. 70 с.

10. Вовк М. П. Фольклористика у класичних університетах України (друга половина ХІХ – початок ХХІ ст.): навч. посібн. Київ: Ін-т пед. освіти і освіти дорослих НАПН України, 2014. 202 с.
11. Гетьман З. О. Розмовне мовлення в іспаномовних фольклорних текстах. *Science and Education a New Dimension. Philology*, 2015, 68 (III (15)). С. 55–58.
12. Главацька Л. Передпоховальні звичаї та обряди населення східної Бойківщини: дохристиянські і християнські традиції. *Науковий щорічник «Історія релігій в Україні»*. Львів, 2017. №27. С. 639–651.
13. Голосіння / Упоряд. І. Коваль-Фучило. Київ: ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України, 2012. 792 с.
14. Гороф'янюк І. В. Зі спостережень над фольклорними текстами як джерелом вивчення діалектного мовлення подолян. *Волинь філологічна: текст і контекст*. 2013. Вип. 15. С. 66–74.
15. Гороф'янюк І. В. Подільський говір. *Енциклопедія Сучасної України* / Редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2023. URL: <https://esu.com.ua/article-880454> (дата звернення: 10.06.2024).
16. Гороф'янюк І. В. Фольклорні тексти збірки О. Курило «Матеріяли до діалектології та фольклористики» як джерело портретування подільського говору. *Лінгвістика* : зб. наук. пр. / За ред. проф. К. Д. Глуховцевої. Старобільськ: ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2016. № 2 (35). С. 84–91.
17. Грицевич Ю. В. Говірки Ратнівщини у світлі фольклорних текстів: фонетичний рівень. *Лінгвостилістичні студії*. 2018. Вип. 8. С. 53–63.
18. Грицевич Ю. В. Дифтонгічні рефлекси *о в західнополіських та суміжних говірках (на матеріалі фольклорних текстів). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2016. № 24, Т.1. С. 17–18.

19. Грицевич Ю. В. Мова фольклору: діалект vs наддіалект. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. Серія: Філологічні науки. Мовознавство. 2020. № 3 (407). С. 16–24.
20. Грицевич Ю. В. Фольклорні тексти як діалектографічний матеріал у сучасному українському мовознавстві. *Львівський філологічний часопис*. 2018. №3. С. 72–76.
21. Гриценко П. Ю. Основні риси подільського говору. *Поділля : історико-етнографічне дослідження*. Київ : Доля, 1994. С. 74–81.
22. Грицик М. Голосіння. *Українська музична енциклопедія* / ред. рада: Г. Скрипник (голова) та ін. Київ : Видавництво ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України. Т. 1, 2006. С. 491.
23. Громик Ю. В. Фольклорні матеріали з Берестейщини як джерело відомостей про особливості місцевих говірок. *Міфологія і фольклор : загальноукраїнський науково-освітній журнал*. № 2-3 (3). 2009. С. 72–80.
24. Грушевський М. Історія української літератури: У 6 т., 9 кн. Т. 1. / упоряд. В. В. Яременко ; авт. передм. П. П. Кононенко ; прим. Л. Ф. Дунаєвський. Київ: Либідь, 1993. 392 с.
25. Данилюк Н. О. Діалектні одиниці в народнопісенних текстах із Волині (фонетично-орфоепічний рівень). *Науковий вісник Ужгородського університету. Сер.: Філологія*. / редкол.: М. Номачі, Н. Венжинович, Ю. Бідзіля та ін. Ужгород : ПП Данило С. І., 2023. Вип. 2 (50). С. 148–154.
26. Данилюк Н. О. Лінгвофольклористичні студії у другій половині ХХ – на початку ХХІ століть. *Народна творчість та етнографія*. 2007. №. 3–4. С. 4–8.
27. Данилюк Н. О. Українська лінгвофольклористика: історія, сучасний стан і перспективи розвитку. *Мовознавство*. 2021. № 5. С. 34–48.
28. Дядищева-Росовецька Ю. Б. П. Житецький як один із основоположників вітчизняної лінгвофольклористики. *Актуальні проблеми української мови: теорія і практика*. 2014. Вип. 28. С. 88–101.

29. Дядищева-Росовецька Ю. Б. Про необхідність методологічного розмежування між сучасними українськими лінгвофольклористикою та етнолінгвістикою. *Актуальні проблеми української лінгвістики. Теорія і практика*. 2008. Вип. XVII. С. 17–22.

30. Етимологічний словник української мови : в 7 т. / редкол.: О. С. Мельничук (голов. ред.). Т. 6. У – Я. Київ : Наукова думка, 2012. 568 с.

31. Єрмоленко С. Я. Мова фольклору. *Українська мова. Енциклопедія* / ред. В. М. Русанівський, О. О. Тараненко та ін. Вид. 2-ге, переробл. і допов. Київ : Українська енциклопедія, 2004. С. 353–354.

32. Жайворонок В. Знаки української етнокультури : словник-довідник. НАН України, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні. Київ: Довіра, 2006. 703 с.

33. Зварич І. Голосіння, або Тужіння. *Лексикон загального та порівняльного літературознавства* / голова ред. А. Волков. Чернівці : Золоті литаври, 2001. С. 124–125.

34. Коваленко Б. О. Від ідіолекту до літературної мови: Поділля кінця XIX – початку XX століття: монографія. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Рута», 2020. 392 с.

35. Коваленко Б. О. Рівень вияву діалектності у фольклорних записах XIX ст. *Діалекти в синхронії та діахронії: текст як джерело лінгвістичних студій*. Київ: КММ, 2015. С. 172–185.

36. Коваленко Б. Фольклорні записи як джерело діалектологічних досліджень. *Волинь – Житомищина: історико-філологічний збірник з регіональних питань*. 2013. Вип. 24. С. 32–40.

37. Коваль-Фучило І. Сороміцькі голосіння як жанровий різновид української голосильної традиції. *Міфологія і фольклор*. № 2–3. 2013. С. 70–75.

38. Коваль-Фучило І. Українські пародійні голосіння: мотиви й особливості побутування. *Народознавчі зошити*. 2013. № 6 (114). С. 969–976.

39. Коваль-Фучило І. Традиція голосіння в похоронному ритуалі слов'ян. *Етнічна історія народів Європи*. Київ : Стилос, 1999. С. 65–68.

40. Колесса Ф. Українська усна словесність (Загальний огляд і вибір творів). Львів: Просвіта, 1938. 643 с.
41. Костюк Л. Поховальна обрядовість галичан другої половини ХХ – початку ХХІ століття. *Україна-Європа-Світ. Міжнар. зб. наук. пр.. Сер.: Історія, міжнародні відносини*. 2012. Вип. 10. С. 374–379.
42. Костючок П., Урсу І. Голосіння як один з елементів поховальної обрядовості бойків. *Вісник Прикарпатського університету. Історія*. Івано-Франківськ, 2011. Вип. 19. С. 81–86.
43. Коцюба З. Г. Паремії як об'єкт етнопсихолінгвістичного дослідження. *Мовознавство*. 2009. № 2. С. 34–47.
44. Лавриненко С. Т. Лінгвокультурологічні проєкції вивчення мови українського фольклору. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки*. Кам'янець-Подільський, 2013. Вип. 34. С. 165–170.
45. Лановик М. Б., Лановик З. Б. Українська усна народна творчість : підручник. 3-тє вид., стер. Київ: Знання-Прес, 2005. 591 с.
46. Літературознавча енциклопедія : у 2 т. / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. Київ : ВЦ «Академія», 2007. Т. 1 : А–Л. 608 с.
47. Магас Г. Спільні мотиви та образи у голосіннях та похоронних піснях Стрийщини. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Філологія. Соціальні комунікації*. 2011. Вип. 26. С. 94–99.
48. Мараб'ян К. А. Французькі фольклорні тексти як об'єкт лінгвoseміотичних досліджень. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Філологія*. 2016. Вип. 1. С. 68–71.
49. Мартинюк Г. В. Фольклорні джерела українських ранньобарокових ляментів (до питання про генезу жанру). *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика*. Київ, 2018. Вип. 1(28). С. 33–37.
50. Матвіяс І. Г. Мова українських обрядових пісень. *Культура слова*. 2012. Вип. 77. С. 163–169.

51. Матвіяс І. Г. Українська мова і її говори. Київ : Наукова думка, 1990. 169 с.
52. Матеріали до словника подільського говору / Упор. І. В. Гороф'янюк. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2021. 461 с.
53. Молодичук О. Теоретичні основи вивчення мови фольклору. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*: наук. зб. 2006. Вип. 17. С. 214–219.
54. Мурзина О. І. Голосіння. Історія української музики: У 7 т. / Т. 1. Кн. 1: Від найдавніших часів до XVIII століття. Народна музика / НАН України, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського, редкол.: Г. А. Скрипник та ін. Київ, 2016. С. 160–180.
55. Небесна З. Поховальна традиція українців на Бойківщині наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття. *Етнічна історія народів Європи*. 2009. Вип. 30. С. 59–64.
56. Новосад М. Г. Народна творчість як унікальне явище Гуцульщини. *Карпати: людина, етнос, цивілізація*. Матеріали всеукраїнської наукової конференції «Християнство в Карпатах: до 1025-річчя Хрещення Русі, 3–4 жов. 2013 р. Івано-Франківськ : Плай, 2014.. Вип. 5. С. 320–323.
57. Понікаровська Н. А. До питань вивчення мотивів українських народних голосінь. *Наукові записки Міжнар. гуманіт. ун-ту*. Одеса, 2015. Вип. 23: Матеріали першої міжнародної мультидисциплінарної конференції Міжнародного гуманітарного університету. С. 199–201.
58. Потебня О. О. Естетика і поетика слова : зб. Київ: Мистецтво, 1985. 301, [1] с.
59. Приходько Д., Олех А. П. Голосіння: суть, різновиди, еволюція жанру та стан розвитку на сучасному етапі в Україні. *Науково-методична конференція викладачів, співробітників і студентів: тези доповідей*. Конотоп: КІСДУ, 2016. Ч. 1. С. 124–126.

60. Романенчук Б. Азбуковник. Енциклопедія української літератури. Alphabetarion. A concise encyclopedia of Ukrainian literature: Філадельфія; Київ : Т.2, 1974. 538 с.
61. Свенціцький І. Похоронні звичаї й обряди. *Етнографічний збірник*. Т. XXXI — XXXII. Львів : Наукове Товариство ім. Шевченка, 1912. С. 34-130.
62. Сердега Р. Л. Діалектні елементи у текстах фольклору та проблема їх відбиття у «Словнику мови усної народної словесності». *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. Серія: Філологія. Журналістика. 2021. Т. 32 (71). № 6. ч. 1. С. 43–47.
63. Сердега Р. Л. Лінгвофольклористичні витоки в працях О. О. Потебні. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія : Філологія. 2017. Вип. 77. С. 25–29.
64. Сердега Р. Л. Про зв'язок лінгвофольклористики з різними науковими дисциплінами. *Вісник ХНУ ім. В. Н. Каразіна: Філологія*. 2017. Вип. 76. С. 374–377.
65. Сердега Р. Л. Фольклор як неоціненне джерело інформації і вдячний об'єкт гуманітарних студій. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія : Філологія. 2016. Вип. 74. С. 103-107.
66. Сердега Р. Л. Фольклорна лексикографія як новий вектор розвитку українського словникарства. *Наукові записки*. Серія: Філологічні науки. Кропивницький: Видавничий дім «Гельветика», 2023. Вип. 3 (206). С.128–135.
67. Сторожук А. І., Куриленко В. М. Автентична пісня Східного Поділля: історичний аспект творення, локальні особливості, манери співу. *Наукові записки ВДПУ ім. М. Коцюбинського*. Сер. : Історія. 2006. Вип. 10. С. 228–232.
68. Сьоміна О. І. Синтаксичні особливості східноподільських говірок : дис ... кан. філол. наук : 10.02.01. Умань, 2020. 315 с.
69. Ткач А. А. Образи та роль жінки у поховально-поминальній обрядовості українців. *Молодий вчений* : наук. журн. 2017. № 7 (47). С. 164–167.

70. Ткачук М. М. Діалектологічна цінність фольклорних джерел. *Gwary dziś*. 2020. Т. 12. С. 59–68.
71. Ткачук О., Гороф'янюк І. Морфологічні діалектні особливості фольклорних текстів українців Північної Молдови. *Наукові записки ВДПУ ім. М. Коцюбинського. Сер. : Філологія (мовознавство)*. Вип. 35. Вінниця, 2022. С. 70–77.
72. Фіцак І. Поховальні традиції жителів міст Прикарпаття в ХХ столітті. *Етнічна історія народів Європи*. 2008. Вип. 27. С. 89–93.
73. Фроляк Л. Д. Тексти з Підляшшя як джерело діалектологічних досліджень. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2015. Вип. 19 (2). С. 61–65.
74. Цибулько О. Амбівалентність символіки у похоронних голосіннях. *Актуальні проблеми української літератури і фольклору*. 2010. Вип. 14. С. 24–36.
75. Чугуй О. Драматургічні елементи в українському фольклорі. *Наукові записки. Сер.: Філологічні науки (літературознавство)*. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2006. Вип. 64, Ч. 2. С. 245–263.
76. Шутак О. Дослідження українських похоронних голосінь у науковій спадщині Іларіона Свенціцького. *Фольклористичні зошити: Зб. наук. пр. Луцьк*, 2008. Вип. 11. С. 123–142.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Голосіння / Упоряд. І. Коваль-Фучило. Київ: ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України, 2012. 792 с.
2. Свенціцький І. Похоронні звичаї й обряди. *Етнографічний збірник*. Т. XXXI — XXXII. Львів: Наукове Товариство ім. Шевченка, 1912. С. 34-130.

ДОДАТКИ

Додаток А

ДІАЛЕКТНІ ОСОБЛИВОСТІ ТЕКСТІВ НАРОДНИХ ГОЛОСІНЬ
ПОДІЛЛЯ У ПРАЦІ І. СВЕНЦЬКОГО
«ПОХОРОННІ ГОЛОСІННЯ» (Львів, 1912 р.)

Діаграма 1

Діаграма 2

Діаграма 3

Діаграма 4

Додаток Б

**РЕЄСТР ТЕКСТІВ ГОЛОСІНЬ, ЗАФІКСОВАНИХ НА ТЕРИТОРІЇ
ПОДІЛЛЯ, ПРЕДСТАВЛЕНИХ У ПРАЦІ І. СВЕНЦІЦЬКОГО
«ПОХОРОННІ ГОЛОСІННЯ» (Львів, 1912 р.)**

I. За дітьми малими

№5 – с. Мельниківці, Под. губ.¹

№6 – с. Білоусівка, Гайс. пов., на Под.

№7 – с. Білоусівка, Гайс. пов. на Поділю.

№8 – с. Сьомаки, Винн. пов. на Поділю

№9 – с. Рачки, Брацл. пов. Под. губ.

№10 – м. Мурафа, Под. губ.

II. За малою дочкою

№19 – с. Петримане, Под. губ. Ушиць пов.

№20 – с. Білоусівка

№21 – с. Сьомаки, Винницький пов.

№22 – с. Сьомаки, Вин. пов. на Под.

III. За дорослою дочкою

№43 – с. Білоусівка, Гайс. пов на Под.

№44 – с. Сьомаки, Винн. пов на Под.

№45 – Журавлівка, Под. губ. Брацл. пов.

№46 – Журавлівка, Под. губ. Брацл. пов.

№47 – с. Сокіл, Под. губ.

IV. За малим сином

№65 – с. Баламутівка, Проскурівського пов. на Поділю

№66 – с. Костанівка, Под. губ.

V. За дорослим сином

№91 – с. Білоусівка, Гайс. пов. на Под.

¹ У нашій роботі збережено графічні зображення топонімів як у праці І. Свенціцького «Похоронні голосіння»

№92 – с. Сьомаки, Вивн. пов. на Под.

№93 – с. Сокіл, Под. губ.

№94 – Журавлівка, Под. губ. Брацл. п.

№95 – с. Журавлівка, Под. губ.

№96 – с. Журавлівка, Под. губ.

VI. Вдовиця за чоловіком

№114 – с. Сьомаки, Винницьк. пов. на Под.

№115 – с. Білоусівка, Гайсинського пов. на Поділю.

№116 – с. Баламутівка, Проскурівського повіту на Под.

№117 – с. Журавлівка, Под. губ, Брацл. п.

№118 – о. Рачки, Брацл. пов. Под. губ.

№119 – м. Мурафа, Под. губ.

VII. Вдовець по жінці

№146 – Журавлівка, Под. губ. Брацл. пов.

№147 – с. Рачки, Брацл. пов. Под. губ.

VIII. Сироти за матір'ю

№169 – с. Білоусівка, Гайсинського пов. на Поділю.

№170 – Журавлівка, Под. губ. Брацл. пов.

№171 – м. Мурафа, Под. губ.

IX. Сироти за батьком

№227 – с. Сьомаки, Винницьк. пов. на Под.

№228 – с. Сьомаки, Винн. пов. на Под.

№229 – Мельниківці, Под. губ.

№230 – Журавлівка, Под. губ. Брацл. пов.

X. За сестрою

№259 – с. Михалівка, Брацлавського пов. Под. губ.

№260 – м. Мурафа, Под. губ.

XI. За братом

№275 – Мельниківці, Под. губ.

№276 – с. Сьомаки, Винницького пов. на Поділю.

№277 – с. Сьомаки, Винницького пов. на Поділю.

XII. За дідом

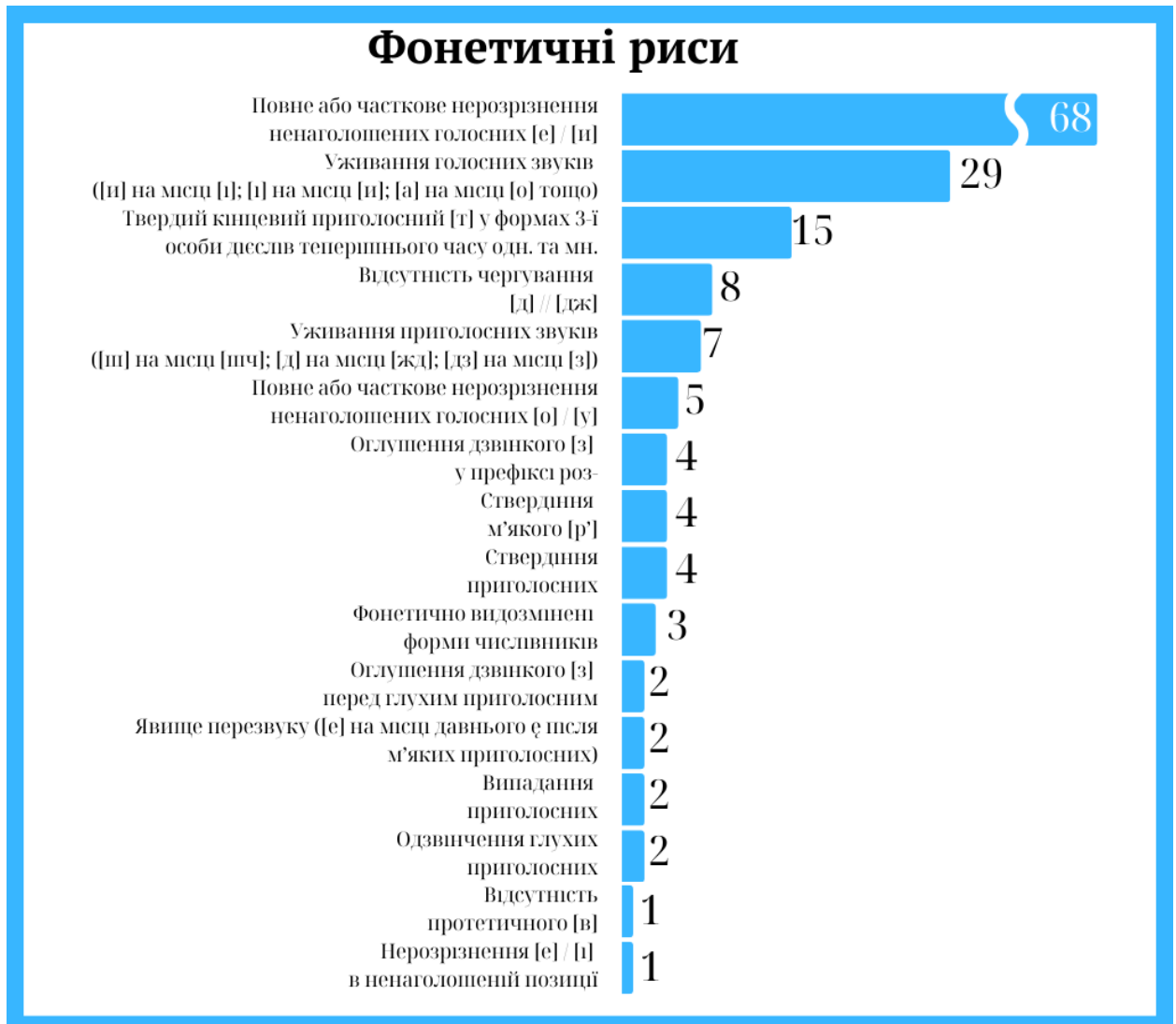
№285 – с. Костанівка, Ямп. пов. Под губ.

XIII. За подругою

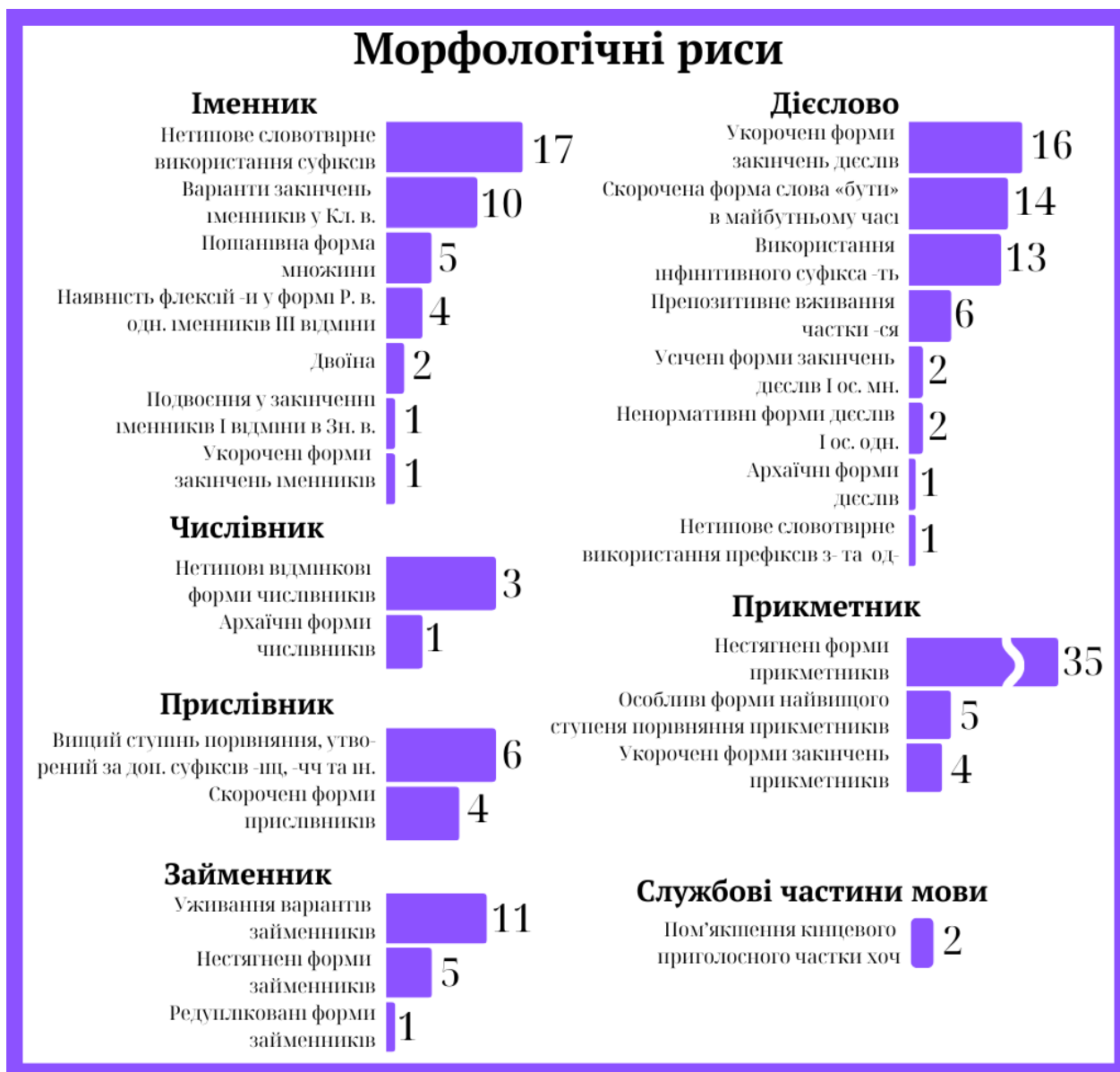
№293 – м. Мурафа, Под. губ.

Додаток В
ДІАЛЕКТНІ ОСОБЛИВОСТІ ТЕКСТІВ НАРОДНИХ ГОЛОСІНЬ
ПОДІЛЛЯ У ПРАЦІ І. КОВАЛЬ-ФУЧИЛО «ГОЛОСІННЯ»
(Київ, 2012 р.)

Діаграма 1

Діаграма 2

Діаграма 3

Діаграма 4

